

Alternativne valute u funkciji razvoja lokalnih zajednica

Jukić, Danijel

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:891176>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Diplomski sveučilišni studij menadžmenta (jednopedmetni)

Danijel Jukić

**Alternativne valute u funkciji razvoja lokalnih
zajednica**

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju
Diplomski sveučilišni studij menadžmenta (jednopedmetni)

Alternativne valute u funkciji razvoja lokalnih zajednica

Diplomski rad

Student:

Danijel Jukić

Mentor:

doc. dr. sc. Mladen Rajko

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Danijel Jukić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Alternativne valute u funkciji razvoja lokalnih zajednica** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2017.

Sadržaj

1. UVOD.....	7
1.1. Problem istraživanja	7
1.2. Ciljevi i svrha istraživanja	9
1.3. Istraživačka pitanja	10
1.4. Metodologija.....	10
1.5. Hipoteza rada	11
2. RAZVITAK NOVCA I GOSPODARSKE OKOLNOSTI VALUTA.....	12
2.1. Razvoj razmjene dobara i valuta	12
2.2. Razdoblje raznolikosti pojavnih oblika novca i lokalnih valuta.....	14
2.3. Primjer grofovije Savoy.....	15
2.4. Westphalski model geografije novca	17
2.5. Razlozi uvođenja lokalnih valuta u povijesnom okviru	19
2.5.1. Lokalne valute nastale iz nužnosti	19
2.5.2. Lokalne valute kao produkt banaka	21
2.5.3. Lokalne valute s ciljem promjene prirode novca	22
2.6. Razvoj elektroničkog novca	25
3. OBILJEŽJA SUVREMENIH ALTERNATIVNIH VALUTA.....	27
3.1. Ekonomska obilježja i svrha komplementarnih valuta.....	27
3.2. Princip povjerenja u izdavanju valuta	31
3.3. Tehnički aspekti pojavnih oblika komplementarnih valuta.....	32
3.3.1. Ciklus kreiranja valute	33
3.3.2. Tehnički princip cirkuliranja valute	34
3.4. Kontekstualizacija ekonomskih i tehničkih obilježja na pojavne oblike.....	35
3.5. Financijska perspektiva	37
3.6. Pravni aspekti alternativnih valuta	38
4. DEFINIRANJE LOKALNOG EKONOMSKOG RAZVOJA	46

4.1.	Ekonomski razvoj određenog područja	49
4.2.	Ekonomski razvoj zajednica	51
4.3.	Utjecaj novca na lokalne zajednice	53
5.	OSPORA VANJE MONETARNOG SUVERENITETA	55
5.1.	Nazadovanje lokalnih ekonomija	55
5.2.	Raspodjela dohotka.....	56
5.3.	Problem špekulativnosti novca i kamatnog sustava	57
5.4.	Alternativne valute kao alat održivog razvoja	60
5.4.1.	Ekonomska sfera	60
5.4.2.	Socijalna sfera	62
5.4.3.	Ekološka sfera	63
6.	PRIMJERI DOBRE PRAKSE	66
6.1.	Chiemgauer Regio - novac	66
6.2.	Spice Housing vremenski krediti.....	68
6.3.	Bangla-Pesa	70
6.4.	WIR-Bank shema	72
7.	MOGUĆNOSTI KORIŠTENJA ALTERNATIVNIH VALUTA U FUNKCIJI RAZVOJA LOKALNIH ZAJEDNICA	74
8.	PRIJEDLOG MODELA U FUNKCIJI RAZVOJA: DUALNI MODEL JADERA VREMENSKIH KREDITA I DONAT LOKALNE VALUTE.....	77
8.1.	Jadera vremenski krediti	78
8.2.	Donat lokalna valuta.....	79
9.	RASPRAVA.....	82
10.	ZAKLJUČAK	84

Sažetak:

Ovaj rad istražuje adekvatnost trenutnog monetarnog sustava koji djeluje kao akter prema globalnim ekonomskim zahtjevima što rezultira odljevom resursa iz lokalnih ekonomija. Predstavljen je pregled glavnih obilježja alternativnih valuta koje su namijenjene sprječavanju ovakvih pojava. Izvršena je raščlamba na njihove glavne pojavne oblike koji se razlikuju po svojoj svrsi, domeni djelovanja te vodećim principima. Pregledom istraživačke literature prikazao se pozitivan utjecaj valuta ovakvog tipa na razvoj lokalnih zajednica u ekonomskom, socijalnom i ekološkom smislu. Ljudi su se veći dio svoje pisane povijesti koristili mnoštvom valuta pa tako i oblicima komplementarnih valuta što se postupno ukidalo uvođenjem nacionalnih monetarnih suvereniteta. U suvremenom dobu postoje mnoge inicijative, kao i vrlo uspješni projekti koji koegzistiraju s nacionalnom valutom. U ovom, relativno neistraženom fenomenu, literatura se uglavnom bazira na evaluacijama praktičnih primjera te inovacijama na istima. Nakon pregleda primjera uspješne prakse, u završnom dijelu rada je predložen specifičan model komplementarnih valuta koji bi bio primjenjiv na području grada Zadra i neposrednoj okolici. Model djeluje na dualnom principu, a sačinjen je od dvaju pojavnih oblika sustava razmjene alternativnih valuta. Prvi je dio u obliku uslužnih kredita koji funkcionira na principu vremenskog bankarstva, a drugi se sastoji od sustava razmjene temeljenog na lokalnoj valuti.

Ključne riječi:

alternativne valute, komplementarne valute, lokalna ekonomija, lokalni ekonomski razvoj, sheme razmjene.

1. UVOD

Ovaj rad daje pregled alternativnih valuta u funkciji razvoja lokalne zajednice. Utvrđen je povijesni koncept te su postavljeni okviri u kojima su se pojavljivale valute takvog tipa. Raščlanjene su alternativne valute prisutne u suvremenoj ekonomiji te je utvrđeno koji su pojavni oblici, njihove tehničke i pravne karakteristike. Definirano je što se podrazumijeva pod razvojem određene zajednice, koje su mane trenutnog sustava, te na koji način alternativne valute mogu ponuditi rješenje. Nakon obrade uspješnih praktičnih primjera predložen je model alternativne valute koji je primjenjiv na zajednicu grada Zadra.

1.1. Problem istraživanja

U suvremenoj ekonomiji prisutan je problem povećanja nestabilnosti financijskih tržišta razvitkom istih. Takav fenomen potvrđen je i svjetskom gospodarskom krizom 2008. godine što upućuje na to da utjecaj financijskih tržišta i globalizacije istih sa svojim špekulativnim dimenzijama pridonose osjetljivosti službenih valuta. Navedeno se odražava na ekonomski, socijalni pa čak i ekološki aspekt određenih zajednica. U suvremenoj ekonomiji prisutna su i pitanja o održivosti konvencionalnog monetarnog sustava zbog konstantnog odljeva financijskih resursa od siromašnijeg prema bogatijem dijelu populacije te opsjednutošću ekonomskog rasta kao glavne ekonomske filozofije. Sve to rezultira sve većom ekonomskom nejednakošću i smanjivanjem lokalnih ekonomija. Kao odgovor na ovu problematiku navode se pristupi novih ekonomija koja zagovaraju preispitivanje prioriteta u odnosu na ekonomski rast, drugačiju percepciju novca te usmjeravanje na opće blagostanje društva kao i održivog razvoja temeljenim na razinama lokalnih zajednica.

Novac, kao jedan od najvažnijih entiteta ekonomije, ima ulogu ponajprije osigurati razmjenu dobara u svojoj sinergijskoj cjelini, katalizirati procese te alocirati resurse. Po uzoru na prirodne procese, ekonomiju možemo promatrati kao ekosustav ili organsku tvorevinu, u kojoj zdravlje cjeline ovisi ponajviše o samoj strukturi. U njoj katalizirajući medij, odnosno novac, nastoji cirkulirati između gospodarstava i pojedinaca. Takva uloga novca je ograničena za veći dio takvog sustava uzimajući monopol nacionalne valute kao zadan u odnosu na lokalne ekonomije. Posljednja globalna financijska kriza može se uzeti kao upozorenje o pojavi uske usmjerenosti koja će prema većoj učinkovitosti financijskih tržišta najvjerojatnije

generirati sistemsku nefleksibilnost do točke krhkosti i sloma. Kako bi se suočilo s izazovima strukturnih mana trenutnog sustava, potrebno je razumijevati, kultivirati i njegovati kompleksne i prilagodljive komponente našeg ekonomskog sustava, a takvo što se mora činiti s monetarnim alatima koji su dizajnirani prije nekoliko stoljeća.¹

Alternativne valute su sve one valute koje se koriste kao alternativa dominantnom nacionalnom ili međunarodnom sustavu i najčešće se navode kao lokalne valute ili komplementarne valute te su se postupno proširile po svijetu. Kako se radi o relativno neistraženom području te velikom broju varijacija, nejasan je pravi utjecaj primijenjenih alternativnih valuta na razvoj lokalnih zajednica. Sam aspekt razvoja kao pojma može lako postati kompleksan s obzirom da se ne koncentrira isključivo na ekonomsku domenu. Pojam alternativnih valuta je širok te obuhvaća i digitalne valute koje djeluju na globalnoj razini. Mogu se u potpunosti razlikovati od nekih komplementarnih valuta koje djeluju na određenom lokalitetu i zajednici, a razlikuju se u njihovim tehničkim, ekonomskim i pravnim elementima. Ovaj rad temelji se na alternativnim valutama koje imaju obilježja tzv. komplementarnih valuta. One su pak relevantnije za utjecaj na lokalne zajednice. Pojedine digitalne valute su unatoč svojim prednostima zbog volatilnosti često predmet špekulacija i visoko rizičnog investiranja što je oprečno ciljevima komplementarnih valuta koje pokušavaju ukloniti takve strukturne manjkavosti postojećeg monetarnog sustava.

Kod proučavanja komplementarnih valuta može se reći kako je osjetan manjak opsežne literature kao što autor Hudon (2015) označava kako je grupiranjem najšireg spektra publikacija koje su proučavale komplementarne valute rezultiralo s 1175² referenci koje se potom kasnije uvelike selektiraju u relevantnosti utjecaja komplementarnih valuta na zajednice na svega nekoliko desetaka.

¹ LIETAER, Bernard et al., Is Our Monetary Structure a Systemic Cause for Financial Instability? Evidence and Remedies from Nature, *Journal of Futures Studies Special Issue on the Financial Crisis*, , 2010, str. 16

² MICHEL, Arnaud, HUDON, Michel, 'Community currencies and sustainable development: A systematic review', 2015, str. 2

1.2. Ciljevi i svrha istraživanja

Cilj ovog rada je utvrđivanje načina i mjere u kojoj alternativne valute utječu na razvoj lokalnih zajednica. Zamisao kako komplementarna valuta može u nekoj mjeri zadržati novac u lokalnoj zajednici i unaprijediti cirkulaciju tog novca te tako uzrokovati multiplicirajući efekt već implicira na veću gospodarsku aktivnost. U radu su predstavljene gospodarske okolnosti i pojavni oblici komplementarnih valuta koje su djelovale prije suvremenih monetarnih oblika.

Analizirana je povijesna struktura tijekom razdoblja stvaranja država koje su imale obilježja jednog novca, suverenitet tog novca na određenom teritoriju, te razlozi „čišćenja” svih valuta osim one suverene u tzv. Westphalskom modelu geografije novca³. Povijesnim prikazom razbistrile su se neke od karakteristika i obilježja koje su primjenjive i na suvremene komplementarne valute. Kako bi se pojasnio razlog uvođenja komplementarnih valuta u suvremenom sustavu u neke zajednice, analizirana je kreditna priroda novca postojećeg sustava i općenito manjkavosti koje proizvodi u obliku raspodjele dohotka. Primjer takve problematike može se opisati kada je stopa povrata kapitala veća od stope rasta ekonomije te je tada očekivano da bogatstvo bude visoko koncentrirano i da će naslijeđe igrati veliku ulogu u akumulaciji bogatstva.⁴ Kako bi se ukazalo na potencijalne prednosti, prikazano je kako komplementarne valute nadomještaju ili ublažuju takve fenomene u suživotu s nacionalnom valutom.

Razjašnjeni su pojavni oblici i okolnosti istih kroz tehničke, ekonomske i pravne elemente koji obuhvaćaju raznovrsne tehnološke, zakonske, političke i ideološke karakteristike. One pak pojedinačno uvelike utječu na prirodu funkcioniranja valuta kao i njihovu kombinaciju. Klasifikacije se dijele prema svrsi, funkciji i slično. Različiti su načini stvaranja valute i određivanja vrijednosti, uvjeta održivosti, odnosno što je potrebno kako bi valuta opstala u smislu njezinih korisnika kao i troškovno pokriće. Institucionalna kohezija je obilježje koje se može vezivati istovremeno za pravni, ekonomski i tehnički dio. Ponajprije se razmatra u kojem je pravnom odnosu shema sustava prema državi i njenim institucijama u kojoj je nastala valuta, u nekim slučajevima i međunarodnim odnosima. Neke alternativne valute se zajednički financiraju kroz nacionalne fondove i financijska sredstva koja se bave očuvanjem

³ COHEN, B. J. *The geography of money*, Cornell university press, 1998, ch. 4

⁴ PIKETTY, Thomas, SAEZ Emmanuel, *Inequality in the long run*, *Science*, vol. 344, izd. 6186, 2014 str. 840

okoliša i sl. Obradom studije slučaja, uvrštene su najpoznatije komplementarne valute te su promotreni njihovi utjecaji na lokalne zajednice te što to konačno znači za razvoj samih zajednica i njihovih stanovnika.

1.3. Istraživačka pitanja

Za rezultate istraživanja očekuje se:

- saznati koje vrste alternativnih valuta postoje po svrsi i pojavnim oblicima
- razlučiti na koje načine alternativne valute mogu utjecati na razvoj zajednica
- saznati na koje načine je moguće primijeniti alternativne valute, kako i zašto stječu povjerenje korisnika i odrediti način uporabe
- razlučiti tehničke razlike najpoznatijih alternativnih valuta
- razlučiti što i na koji način čini lokalni ekonomski razvoj
- utvrditi potrebu alternativnih valuta u postojećem monetarnom sustavu

1.4. Metodologija

Rad se temelji na sistematičnom istraživanju te se kombiniraju različite aplikativno istraživačke i znanstvene metode. U prvom dijelu rada uz pomoć metoda analize, komparacije i sinteze provedeno je istraživanje literature kojom se postavlja povijesni okvir te kontekst alternativnih, odnosno lokalnih valuta. U drugom dijelu postavljeni su pojavnici oblici alternativnih valuta metodom kategorizacije te metodom deskripcije predstavljeni procesi implementacije samih pojava oblika. U trećem dijelu razlučene su teoretske osnove ekonomskog razvoja u smislu lokalnih zajednica metodama analize, dedukcije i apstrakcije. U četvrtom dijelu metodama analize i deskripcije opisivane su manjkavosti suvremenog monetarnog sustava. Metodama studija slučaja u petom dijelu su proučavane lokalne zajednice koje su primijenile alternativne valute na globalnoj razini promatranja. U krajnjim poglavljima prezentirani su rezultati utjecaja alternativnih valuta na razvoj lokalnih zajednica metodama analize, kompilacije i deskripcije popraćeno diskusijom o dobivenim rezultatima te predlaganjem modela na temelju zajednice grada Zadra.

1.5. Hipoteza rada

Alternativne valute mogu imati različite svrhe, a u skladu s time i pojavne oblike. U ovom radu postavljena je hipoteza koja obuhvaća alternativne valute u cjelini te glasi:

Alternativne valute pozitivno utječu na razvoj lokalnih zajednica

Model proučavanja sastoji se od prikupljanja literature te korištenja već postojećih istraživanja. Početno proučavanje iste daje uvida u to kako se procjenjuje sam razvoj zajednice, odnosno obuhvaćaju se ekonomski i socijalni aspekti. Razvoj zajednice uključuje i održivo ponašanje prema ekosustavu zajednice, odnosno iskorištavanju njenih resursa.

2. RAZVITAK NOVCA I GOSPODARSKE OKOLNOSTI VALUTA

Kako bi se proučavali suvremeni fenomeni u razmjeni dobara i valuta, potrebno je formirati povijesni okvir i način nastanka novca kao i svrhu samog novca. U nastavku slijedi analiza zašto i kako je novac nastao, te koji je princip njegova korištenja, a potom će se pojasniti zašto je novac danas u ovakvom obliku kakvog ga poznajemo. Potom se daje analiza razvoja lokalnih valuta, te se razlučuju njihove karakteristike u smislu pojavnih oblika, načina izdavanja, te njihova djelokruga.

2.1. Razvoj razmjene dobara i valuta

Kada se razmišlja o počecima razmjene dobara, odnosno nastanka valuta kao sredstvo plaćanja postavlja se pitanje je li se novac pojavio kao izum ili je postupno formiran kroz praktičnu uporabu. Jasno je kako se radi o stupnjevitom procesu, a više potiče na raspravu što se može od primitivnih objekata nazivati novcem zbog svojih ograničenih funkcija. Društvo ni u suvremenom dobu nije postiglo univerzalni oblik novca kao ni ujednačeni oblik bankarstva, analogno tome i počeci istih nude velike varijacije. Često se naglašava da su izvori istih bili nekomercijalne prirode te kako su utjecali na uspostavljanje koncepta, obrazaca ponašanja te stavova i ideja koji su uvjetovali razvitak velike raznolikosti novca.⁵

Sjedilačkim načinom života ljudi i razvitkom poljoprivrede te viškova njenih plodova kao i izrade oruđa smatra se uzrokom i početkom razmjene dobara. Tom razmjenom ljudi su mogli razmijeniti svoje viškove za neka ostala dobra koja su im bila potrebna kao i pospješiti čuvanje dobara i njihove vrijednosti. Ono što je važno u evoluciji novca je želja za akvizicijom potrošnje dobara koja su proizvedena od nekog drugog. Prije nekakvog prihvaćenog medija za razmjenu važna je bila intrinzična vrijednost nekog proizvoda kao što je mogućnost skladištenja i ekstrinzično povjerenje u drugu stranu razmjene kako će prihvatiti određene proizvode za trampu.⁶

⁵DAVIES, G. A. *History of Money: From Ancient Times to the Present Day*, University of Wales Press, 2002, ch. 1

⁶LUO, Guo Ying, The evolution of money as a medium of exchange, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 1998. str. 425

Postavlja se pitanje kako je došlo do toga da se određeni predmet smatra općeprihvaćenim predmetom razmjene i zašto je dolazilo do više ili manje prihvaćenih, odnosno raširenih sredstava za razmjenu. U istraživanju nastanka novca kao sredstva za razmjenu u primitivnoj ekonomiji Luo (1998) u evolucijskom modelu opisuje kako na dugoročnu ravnotežu prihvaćenog medija za razmjenu pod određenom dinamikom utječu⁷:

- **Veličina parametara mogućnosti skladištenja**

Dobra se mogu dijeliti u dvije skupine. Skladištiva dobra koja se mogu pohraniti do daljnjega bez značajnih troškova te ona kod kojih su troškovi onoliko veliki da čine skladištenje nepraktičnim. Većina dobara ima značajke između dvaju ekstrema. Žitarice se primjerice mogu skladištiti, ali samo na nekoliko mjeseci. Svježe meso s druge strane ima vrlo ograničenu mogućnost skladištenja. Kvarljiva dobra mogu se promatrati kao da su konstantno konzumirana od strane vremena bez obzira koriste li se ili ne.⁸

- **Proporcije tipova sudionika**

Proporcije tipova sudionika u razmjeni odnose se na širinu tipova u proizvodno-potrošačkom okviru te na njihove odnose i stavove prema intrinzičnim i ekstrinzičnim obilježjima samih proizvoda.

- **Početne strategije**

Inicijalne strategije sudionika temelje se na njihovom doživljavanju ekstrinzičnog uvjerenja koji imaju korijen u socijalnim običajima te im se ne pripisuje neko optimalno planiranje. Sudionici imaju tendenciju oponašati strategije koje su uspješnije od drugih. Drugim riječima, ne postoji bolja metoda koja će razjasniti pospješivanje ekonomskih aktivnosti sudionika od one u kojoj jedan sudionik percipira način poslovanja drugih agenata koji osiguravaju vlastiti ekonomski uspjeh.

- **Mutacijske stope**

Koncept mutacije je uključen kako bi se obuhvatila nasumičnost oponašanja. Na taj način se ukazuje na sudionike koji oponašaju neuspješne strategije, a drugi razlog jest taj da uključivanje mutacije pruža metodu uz koju je moguće selektirati manji broj vjerojatnijih ravnoteža (sredstava za razmjenu) u odnosu na broj ravnoteža koje bi se dogodile u ekonomiji bez mutacija.

⁷ Ibid. str. 434

⁸ LIN, Chuanyi, ROBERTS, Matthew C. *Storability on Modeling Commodity Futures Prices*, American Agricultural Economics Association 2006. str 2,3

Evolucijski prikaz razvoja novca čije su strategije sudionika uvjetovane darvinističkom dinamikom daje uvid kako izolirana nastojanja pojedinaca u stvaranju kratkoročnih strategija korištenja nekih sredstava za razmjenu stvaraju dugoročnu ravnotežu generirajući opće prihvaćeno sredstvo razmjene. Iskazani okvir nastanka novca ukazuje na evoluciju korištenja prvih sredstava razmjene kao što je hrana koja je lako utrživa, ali kratkotrajna i pokvarljiva roba. Različite funkcije i oblici se uvelike razlikuju i u onim trajnijim dobrima, ali teže utrživim, od kojih su se primjerice koristili: jantar, biseri, pera, slonovača, keramika i mnogi drugi.⁹

Protekom vremena se dolazi do faktora ograničene dostupnosti koji implicira na teže stjecanje većih količina pa tako i nepošteno stjecanje veće prednosti u trgovini kontrolom sredstva razmjene. Na taj način se određene robe sve češće koriste u razmjeni, ponajprije plemeniti metali zlato i srebro. Kako zlato i srebro ne hrđaju ni trunu, a lako su utrživi i teško dostupni, idealan su primjer ekonomskih dobara. S vremenom postaju preferirani medij razmjene.¹⁰

2.2. Razdoblje raznolikosti pojava oblika novca i lokalnih valuta

U sljedećim dijelovima rada će se prikazana je povijest lokalnih valuta. U ovom dijelu rada nazvanom razdobljem raznolikosti pojava oblika novca i lokalnih valuta odnosi se na ono razdoblje koje je započeto krajem srednjovjekovnih vremena. Tada su neka kraljevstva imala tendenciju da unificiraju monetarne sustave i kovani novac uslijed obilježja velike raznolikosti novca uključujući i oblike lokalnih valuta.¹¹ Teško je s preciznošću odrediti koliko je velik broj valuta bio u to vrijeme poglavito jer su kroz vrijeme određene valute ispadale iz optičaja dok su se druge pojavljivale. Prema Boerneru (2010) u Rimskom carstvu u petnaestom stoljeću postojalo je oko 500 vrsta kovanog novca dok je broj valuta bio manji, ali svejedno pozamašan. Prema gruboj procjeni postojalo je oko 70 različitih valuta od kojih su se mnoge koristile u nekoliko gradova i njihovoj okolini dok su neke imale regionalne

⁹ DAVIES, G. A., op. cit. str. 91

¹⁰ INNES, A. Mitchell, „What is money?“, *The Banking Law Journal*, svibanj 1913., str. 388

¹¹ BLANC, Jerome, Local Currencies in European History: an Analytical Framework, *International Scientific Conference*, 2006. str. 2.

značajke. Primjeri valuta su marke Aachena, Bremena, Holsteina, Colognea, funte Arnheima, Augsbufderga, Basela, Berna, Bavarie, Beča i sl.¹²

2.3. Primjer grofovije Savoy

Uzimajući u obzir kako je kraljevska kuća **Savoy** najduže živuća kraljevska kuća u Europi, proučen je kovani novac koji je bio prisutan u ondašnjoj grofoviji od Savoy-a koja se nalazila na dijelovima teritorija današnje Francuske, Italije i Švicarske. Prema primjeru dukata od Savoy-a prikazano je funkcioniranje dviju valuta na istom području u razdoblju jednog stoljeća od 1500. do 1600-te godine. Prikazan je dualni sistem koji implicira na lokalnu i širu regionalnu upotrebu. Takozvani *quarto*, mali kovani novac, koji čini četvrtinu *grossa* sadržavao je 4.48 zrnaca čistog srebra. Kroz promatrano stoljeće ovaj novčić je doživio veliku redukciju u težini i finoći. Metalni udio se smanjio s 4.38 zrnaca na 0.78 čistog srebra, što je redukcija od 82 % dok se nominalna vrijednost zadržala na istoj razini. *Testone* je bio veliki kovani novac koji je sadržavao 170 zrnaca čistog srebra. Tarifna vrijednost testonea je postavljena na 8 *grossa*, a metalni paritet je prema tome iznosio 21.37 zrnaca po *grossu* što pokazuje kako se metalni paritet značajno razlikuje u velikom i malom kovanom novcu. U ovom slučaju zabilježeno je 22 % više u testoneu nego u *grossu*.¹³ Postoji još jedna važna razlikovnost velikog i malog kovanog novca, a odnosi se na dugoročnu dinamiku te je primjerice za testone do 1600-te godine zabilježena redukcija od 6 % u težini i finoći metala dok je tarifna vrijednost porasla od 8 na 32 *grossa*. Navedeno odgovara porastu od 300 % vrijednosti te na kraju čini veću razliku metalnog pariteta od 61 % u 1600. godini u odnosu na 1500.¹⁴ Sljedeća slika prikazuje izgled velikog kovanog novca testonea iz sredine šesnaestog stoljeća:

¹² BOERNER, Lars, VOLCKART, Oliver, TThe Utility of a Common Coinage: Currency Unions and the Integration of Money Markets in Late Medieval Central Europe , *Working Papers No. 146/10*, 2010, str. 1,2

¹³ FANTACCI, L., Complementary Currencies: a Prospect on Money from a Retrospect on Premodern Practices,*Bocconi University ISE Working Paper*, 2004, str. 14.

¹⁴ Ibid str. 15

Slika 1. Testone, 1552, kovnica regije Aosta (9. vojvoda od Savoy-a Karlo II Dobri)¹⁵

Na slici je vidljiv lik vojvode Savoy-a Karla II Dobrog koji se kovao u regiji Aosta, današnjem sjeverozapadnoj autonomnoj pokrajini u Italiji, koji prikazuje primjer korištenja velikog kovanog novca. Značajna je napomena na koji način je dolazilo do različitosti u metalnom paritetu, a to se odnosilo isključivo na redukciju u malom kovanom novcu i gotovo uvijek poboljšanjem velikog kovanog novca. Prema Fantacciju (2004) razlika u „ponašanju” ovih dvaju valuta je u razlici koja proizlazi iz njihove funkcije. Mali kovani novac se koristio za razmjenu dobara za njihovu trenutnu upotrebu u lokalnoj ekonomiji gdje su cijene bile uglavnom fiksirane od strane običajnog prava te iz tog proizlazi opravdanje za stabilnost ekstrinzične vrijednosti u odnosu na intrinzičnu. Nasuprot tome veliki kovani novac su koristili trgovci koji nisu pripadali jednoj političkoj zajednici kao ni području jednog cjenovnog obuhvata koji je spadao pod domenu spomenutog običajnog prava. Takvi trgovci su kao primat uzimali ekvivalentnost razmijenjenih dobara u korist daljnje trgovine što implicira na važnost intrinzične vrijednosti u odnosu na ekstrinzičnu. Na ovom primjeru grofovije Savoy-a vidljiv je dualni valutni sustav koji za funkciju ima zadovoljavanje dvaju tipova ekonomskih i političkih područja koji je bio karakterističan za razdoblje velike raznolikosti valuta.

¹⁵ Testone kovani novac, Dostupno na: https://www.coingallery.de/KarlV/Savoyen_E.htm [Pristupljeno 9. rujna 2017]

2.4. Westphalski model geografije novca

Sljedeće je razdoblje počivalo na temeljima nacija-država, odnosno nacijama koje su imale svoju državu i apsolutni suverenitet unutar svog teritorija te su predstavljale temeljni oblik upravljanja u svjetskoj politici. Kao što je i politički prostor koncipiran u uvjetima tih fiksiranih i međusobno isključivih entiteta koje zovemo države, tako su i valute počele djelovati u okvirima tih odvojenih suverenih teritorija gdje je novac nastao. Ovakav sustav koji čini polazište za suvremeni oblik političke i ekonomske geografije je započeo zapravo **Westphalskim mirom**. Westphalskim sporazumom zaključenim 1648. godine u Münsteru okončan je Tridesetogodišnji rat koji je započeo s antihabsburškim revoltom u Bohemiji 1618. godine, ali je postao zaplet za druge konflikte vezane uz Sveto rimsko carstvo, religiju i europske državne sustave.¹⁶ U ratu su sudjelovale Ujedinjene provincije (današnja Nizozemska), Kraljevina Švedska, Kraljevina Bohemija, Kraljevina Francuska, Saska, Kraljevina Engleska te Osmansko carstvo na jednoj strani, a Sveto Rimsko Carstvo (današnji prostori Austrije, Njemačke, Italije, Švicarske i drugih) i Kraljevina Španjolska na drugoj dok su Danska i Norveška vodili paralelne ratove s obje strane.

Sustav je poprimio karakteristike gore opisane uglavnom tijekom 19. stoljeća, a ponekad tijekom prve četvrtine 20. stoljeća. Prvi korak je uspostavljanje jedinstvene jedinice obračuna u cjelokupnom suverenom teritoriju, a sljedeći, koji je ponekad bio veoma dug, jest unifikacija sredstava plaćanja prvo kovanog novca, a onda i novčanica. Neke države i danas imaju niz banaka za izdavanje novca kao Ujedinjeno kraljevstvo (Ulster i Škotska), ali njihov sustav je reguliran od strane centralne banke.¹⁷

Studija o monetarnoj geografiji promatranog razdoblja oko polovice 18. stoljeća daje nam uvid u strukturu monetarnih odnosa iznad opisanog „među-procesa”. Temeljna jedinica analize u samim monetarnim odnosima **nije** financijski kapital države kao što je slučaj za period u kasnom 19. stoljeću, već grad s međunarodnim tržištem razmjene. K tome međunarodna monetarna organizacija sredine 18. stoljeća može se opisati kao vrlo razvijena mreža međugradskih poveznica. Ove poveznice djelovale su kao niti cjelovite tkanine koja je sezala preko cijele Europe do neeuropskih rubnih dijelova na istočnim dijelovima Mediterana. Stupnjevitost multilateralne razmjene postignuta je kroz instrumente svojedobnih mjenica. Za

¹⁶ Westphalski mir, Dostupno na: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0073.xml> [Pristupljeno 9. rujna 2017]

¹⁷ BLANC, Jerome, 2006., op. cit. str. 2

gotovo 85 % gradova u sustavu bilo je moguće uravnotežiti bilancu, odnosno podmiriti dugovanja i potraživanja preko Amsterdama jer su se Amsterdamske mjenice rutinski kupovale i prodavale na lokalnim tržištima. Ako to nije vrijedilo, London, Pariz, Hamburg, Genova i drugi gradovi su nudili alternative. Zbog takvih procesa sustav 1750-ih godina je bio vrlo **centraliziran** unatoč nekim opisima 17. i 18. stoljeća koji govore kako je ovaj period bio obilježen trgovinom kovanim novcem i bilateralnom razmjenom.¹⁸ Na sljedećoj slici može se vidjeti prikaz multilateralne razmjene u osamnaestom stoljeću s najvećim centrima razmjene.

Slika 2. Monetarna aglomeracija sredine 18. stoljeća sa legendom stupnjevitosti¹⁹

Slika prikazuje umreženost trgovanja kroz najveće trgovinske centre Europe kojima su dodijeljeni krugovi stupnjevitosti. Oni predstavljaju količinu razmjene nekog grada u odnosu

¹⁸ FLANDREAU, Marc et al., Monetary Geography Before the Industrial Revolution, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, , 2009, str. 165.

¹⁹ Ibid. str. 161

na druge te je vidljivo kako prednjače centri kao što su Amsterdam, London, Pariz, Hamburg i drugi. Vizualnim prikazom dočarava se i stupanj centraliziranosti koji je bio prisutan u razmjeni osamnaestog stoljeća.

2.5. Razlozi uvođenja lokalnih valuta u povijesnom okviru

Moderni period monetarnih sustava okarakteriziran je s dobro uspostavljenim i objedinjenim nacionalnim monetarnim sustavima, međutim ponekad se oni suočavaju s izazovima u smislu monetarnog suvereniteta. Spomenuta pobijanja suvereniteta počinju ozbiljnije 70-ih godina 20. stoljeća. Oспорavanje poprima oblik lokalnih valuta kao i neformalne i parcijalne dolarizacije, digitalnog novca, debatiranja o monetarnim unifikacijama, primjerice implementacijom eura u Europi kao i u Latinskoj Americi oko potpune dolarizacije. Sukladno tome Westphalski model monetarnog suvereniteta doživio je klimaks 50-ih i 60-ih godina prošlog stoljeća, odnosno ovaj period se naziva i posljednji val.²⁰ U ovome radu u fokusu su lokalne valute, a nakon povijesnog konteksta značajno je naglasiti i razloge uvođenja te uz uvjerenje kako je to najbolje istaknuti uz pomoć razlučivanja javnih ili privatnih institucija koje su ih izdavale. Razlučuje se suverenitet valute, emisijske dobiti (*engl. seigniorage*), protekcionističke namjere lokalnog područja sprječavanjem odljeva prihoda ili zadržavanjem izvan deflacije ili inflacije (na taj način manjak ili višak valute), revitaliziranje lokalne razmjene, proizvodnje i prihoda te transformiranje prirode razmjene kroz specifične valute.²¹

2.5.1. Lokalne valute nastale iz nužnosti

Većinu lokalnih valuta prije i tijekom Westphalskog modela iznad opisanog izdavale su lokalne vlasti iz prilično jednostavnih i očitih razloga, a to je bila težnja prema stvaranju autoriteta koje će imati temelj u feudalnom poretku ili pak oporbenim nastojanjima prema centraliziranoj moći u nekom obliku suverenosti. Značajno je kako u tim vremenima suzbijanje nekog lokalnog izdavaštva nije predstavljalo i suzbijanje cirkulacije same valute. Unatoč spomenutom razdoblju državne implementacije suvereniteta na monetarnoj razini i

²⁰ HELLEINER, Eric, *The Making of National Money*, Cornell University Press, 2003. str. 15

²¹ BLANC, Jerome, *Formes et rationalités du localisme monétaire*, *L'Actualité économique*, vol. 78, 2002, str. 355.

ostalnih slučajeva u svrhu suvereniteta različite organizacije kao što su lokalne javne vlasti, para-javne organizacije, banke, tvrtke te mnoge neprofitne udruge, posezale su za posebnim oblicima valuta u slučaju nužnosti uslijed raznih okolnosti. Europska povijest je bogata slučajevima intervencionističkih lokalnih valuta, a one nisu rezultat ekstremnih političkih uznemiravanja, već im je korijen u ekonomskim poremećajima. Primjer je slučaj deflacije u Americi 30-ih godina prošlog stoljeća ili Argentinski slučaj koji je doveo i do državnog kolapsa 2001. godine te hiperinflacija koje je pogodila post-ratnu Njemačku 1922. godine kao i mnoge druge države u poraću svjetskih ratova. Ponekad se problematika javlja u čistoj nestašici novca nevezano uz deflaciju ili hiperinflaciju uslijed službenog ili neslužbenog povlačenja metala od kojih se izrađuje novac kao što je bio francuski slučaj od 1914.-1924. godine.²²

Usljed potreba zaštite lokalnih ekonomija se izdaju lokalne valute. Primjer je **francuski méreaux**. Méreaux, hrvatska inačica token ili žeton, bili su uglavnom predmeti koji su izgledali kao novčići te su imali niz nemonetarnih funkcija kao što su žetoni za igre, žetoni za računovodstvene račune, medalje i drugi. Ponekad bi i méreauxi cirkulirali u malom i zatvorenom području ili manje često u širem i otvorenom području. Méreaux se povremeno koristio kao priznavanje duga ili voucher izdavan poglavito od strane današnjem najbližem ustroju župa prema siromašnima ili ljudima koji su izvršili neku uslužnu djelatnost. U ovom slučaju su bili izolirani u vrlo specifičnoj lokalnoj socijalnoj sferi kao što je vjerska zajednica župe. Sačinjavali su grupu eksternih profesionalaca koji su radili za župu (kao što su zidari). Ljudi su primali isplatu za svoje usluge u obliku méreauxa, a njihovo korištenje je bilo moguće unutar župe ili kod eksternih profesionalaca koji su isto tako surađivali s župom kao što su pekari ili gostioničari. Navedeni slučaj je dio izolirane i autonomne sheme razmjene ne imajući nikakav kontakt s monetarnom cirkulacijom ili način usporedivosti s monetarnom valutom.²³ Ovaj primjer govori o potpunoj autonomiji i uskoj mreži osoba koje su sudjelovale u shemi, međutim bilo je slučajeva méreauxa koji su cirkulirali i na širim područjima.

²² BLANC, Jerome, 2006., op. cit. str. 5

²³ BLANC, Jerome, Beyond the Competition Approach to Money: a Conceptual Framework applied to the Early Modern France, *XVth World Economic History Congress*, 2009, str. 4

2.5.2. Lokalne valute kao produkt banaka

Kao što je spomenuto u prijašnjim odlomcima koji govore o međugradskim mrežama i razmjeni između njih, to razdoblje usko je povezano i s počecima izdavanja bankovnih novčanica. Glavni primjeri su *Bank of Amsterdam*, *Bank of Hamburg*, *Londonian Goldsmiths*, švedska *Palmstruch Bank*, *Bank of England*.²⁴ Bankovne novčanice izdavane su kao certifikat koji je predstavljao metalni depozit ili su imale funkciju kreditnog instrumenta. Problematika se pojavila oko regulative izdavanja novca u obliku dvije struje mišljenja. Takozvana "**Currency school**" strana i "**Banking school**" strana.²⁵ *Currency school* pristaše uglavnom su smatrali kako bi na stvaranje novca država trebala imati monopol te je ovaj politički motiv za centraliziranom moći poprimio oblik u **centralnoj banci**. Sukladno tome jedan od važnijih problema je prelijevanje emisijske dobiti iz javnog sektora prema tijelima privatnog sektora, odnosno komercijalnim bankama. Problem oko takvog stajališta ogledao se u tome što bi većina *Currency school* ekonomista također uvažila teoriju Karla Mengera u kojoj govori o kreaciji novca kao odgovoru privatnog sektora na ograničenja razmjene koja prema tome država ima supsidijarnu ulogu.²⁶ Zanimajući isključivost oko ovog pitanja, razlikovnosti između dvije struje mišljenja se očituju u određivanju razine i rasta odvojeno izdavanog novca te je *Currency School* u tom smislu pronašla temelj za reguliranje stvaranja novca i financijskog posredništva. Primjeri su Ricardov zlatni standard²⁷, k-postotno pravilo Friedmana²⁸, pravilo razina cijena Fishera²⁹ ili inflacijska stopa i drugi. Nasuprot tome *Banking school* pristaše zalagali su se za diskreciju i fleksibilnost te su istakli kako nijedno pravilo ne može biti primjenjivo za sve eventualnosti. Kako je financijski sustav dinamičan, a ne statičan, pravila usvojena u određenim okolnostima brzo postaju zastarjela i neprikladna.

Usvajanjem principa centralne banke namjeravalo se ujednačiti bankovne novčanice u državi što je najčešće bio vrlo dugotrajan proces. U Švicarskoj je proces dovršen 1910. godine, a počeo je 1881. godine s homogenizacijom bankovnih novčanica koje su bile izdavane od strane konkurentskih banaka. *Banque nationale Suisse* osnovana je 1907. a monopol je dobila

²⁴ BLANC, Jerome, 2006., op. cit. str. str. 6

²⁵ GOODHEART, Charles, JENSEN, Meinhard, *Currency School versus Banking School: An ongoing confrontation*, *Economic Thought*, vol. 4, 2015, str. 22.

²⁶ MENGER, Carl, *On the Origin of Money*. Translated by C.A Foley, *Economic Journal*, 1892. vol. 2, ch. VIII

²⁷ RICARDO, David: "Plan for the Establishment of a National Bank" reprinted in Ricardo, David: *The Works and Correspondence of David Ricardo*, 1951. Volume 4, Cambridge: *Cambridge University Press*.

²⁸ FRIEDMAN, Milton, *A Program for Monetary Stability*, Fordham University Press, 1960

²⁹ FISHER, Irving, *100 % Money*, Adelphi Company, 1935

u 1910. godini. Dugotrajan proces obilježio je i Italiju koja je monopol zadobila 1926. godine osnivanjem Banca d'Italia-e 63 godine nakon formalnog monetarnog objedinjenja i 33 godine nakon nastanka.³⁰

Usljed kompleksnosti procesa, u nekim državama postajale su mnoge banke kao izdavači na lokalnim područjima što je činilo svojevrsnu lokalnu valutu financijskim posrednikom trgovcima. Oni su trgovali na određenim područjima kao i kreditni instrument tamo gdje centralna banka to nije mogla učiniti, a uglavnom je i bila osnivana od strane takvih trgovaca. U Francuskoj je centralnoj banci *Banque de France* odobren monopol od strane Napoleona 1803. godine u Parizu gdje je do tada postojalo još nekoliko banaka s mogućnošću izdavanja novca. Privilegija izdavaštva proširila se ubrzo i na cijelu državu, ali ne i monopol. Usljed toga trgovci osnivaju razne banke u svrhu izdavanja novca. U Njemačkoj su u vrijeme osnivanja *Reichsbanka* 1875. kao centralne banke postojale još 32 banke, tzv. *Zettelbanken*, koje su bile ovlaštene izdavati bankovne novčanice lokalno. Imale su izbor nastaviti s izdavanjem bankovnih novčanica koje su vrijedile samo u njihovoj regiji ili prestati s izdavanjem kako bi mogli razvijati aktivnosti izvan pokrajine. Prema Blancu (2006) čak i kada su lokalne valute postigle punu konvertibilnost i s usklađenim paritetima prema nacionalnom novcu, ovakvi sustavi koji su stimulirali lokalnu cirkulaciju pospješivali su lokalne ekonomije zbog prostorne razlikovnosti iznosa novca.³¹ Drugim riječima, smanjivala se razlika u iznosima novca u pokrajinama tako što su lokalna područja imala fleksibilnost utjecati na opticaj novca. Primjenjivost ove karakteristike lokalnih valuta moguća je i za trenutne monetarne sustavu te je obrađena u suvremenom kontekstu u nastavku rada.

2.5.3. Lokalne valute s ciljem promjene prirode novca

Lokalne valute koje su imale za cilj promijeniti prirodu novca uglavnom su bili odgovor na makroekonomske nestabilnosti, periodima koji su obilježili siromašenje radnika te prostornu polarizaciju ekonomske aktivnosti u smislu odljeva radne snage i kupovne moći iz manjih zajednica u velike gradove. U tom kontekstu zabilježena su istraživanja u potrazi za načinom revitaliziranja ekonomske aktivnosti ili promjene perspektive o novcu. Najvažniji utjecaj ovog oblika pojavio se u liku **Silvia Gesella**, njemačkog ekonomskog teoretičara koji je začetnik

³⁰ KINDLEBERGER, P. Charles, *A Financial History of Western Europe*, Oxford University Press, 1993.

³¹ BLANC, Jerome, 2006., op. cit. str. 8

škole *slobodne ekonomije*. Gesell je prije svega prepoznao dualnost uloge novca kao sredstva razmjene koji je pospješivao ekonomsku aktivnost, a u isto vrijeme bio je instrument moći pomoću kojeg se moglo kontrolirati tržište.

Kao temeljnu problematiku opisivao je **dvije karakteristike konvencionalnog novca**. **Prvo**, novac kao sredstvo razmjene je moguće nagomilavati što se kosi s ljudskim radom ili proizvodima i uslugama s ponudbene strane ekonomske jednadžbe. Omogućeno je povlačenje novca s tržišta u špekulativne svrhe bez izlaganja imatelja značajnim gubitcima. **Druga** karakteristika jest ta da novac uživa prednost superiorne likvidnosti u odnosu na dobra i usluge, odnosno može se upotrijebiti u bilo koje vrijeme na bilo kojem mjestu te tako koristi fleksibilnost u implementaciji, kako Onken (2000) opisuje, *joker* karte u kartaškim igrama.³²

U gradu **Wörglu** (Austriji) u razdoblju od 1932.-1933. godine organiziran je model temeljen na Silvio Gesellovom poučavanju, koji ubrzava cirkulaciju lokalnog novca, a zamišljen je na način da revitalizira lokalnu ekonomiju.³³ Grad koji je brojio 4.500 stanovnika je primijenio izdanje vrijednosnih papira s markicom od strane gradonačelnika Michaela Untergugenbergena. U to vrijeme grad je imao 500 nezaposlenih ljudi te u neposrednoj blizini još 1.000. Grad je planirao izvršiti projekte kao što su popločavanje ulica, ujednačavanje distribucijskog sustava za vodu za cijeli grad, sadnja drveća uzduž ulica te ostale potrebne popravke. Raspolagao je s mnogim ljudima koji su mogli izvršavati sve te poslove, ali proračun je iznosio samo 40.000 austrijskih šilinga. Grad je kao rješenje uplatio cijeli proračun u lokalnu depozitnu banku kao garanciju za izdavanje 40.000 šilinga vrijednosnih papira s markicom. Prvi projekt je plaćen u vrijednosnicama. Svaki mjesec imatelj vrijednosnice morao je kupiti markicu u iznosu od 1 % nominalne vrijednosti vrijednosnog papira kako bi se održao u sustavu pa je tako imatelj vrijednosnice bio motiviran brže trošiti novac i na taj način pružao posao za druge. Ukoliko bi ljudima ponestalo ideja na koji način će trošiti svoje vrijednosnice, odlučivali su se i na ranije plaćanje poreza.

Wörgl je bio prvi grad u Austriji koji je efektivno riješio problem ekstremnih razina nezaposlenosti. Od projekata nisu samo popločali ulice i izgradili vodovodni sustav te ostale inicijalno zamišljene projekte, već su sagradili nove kuće, rampu za skijaške skokove i most

³² ONKEN, Werner, The Political Economy of Silvio Gesell: A Century of Activism, *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 59, 2000, str. 612

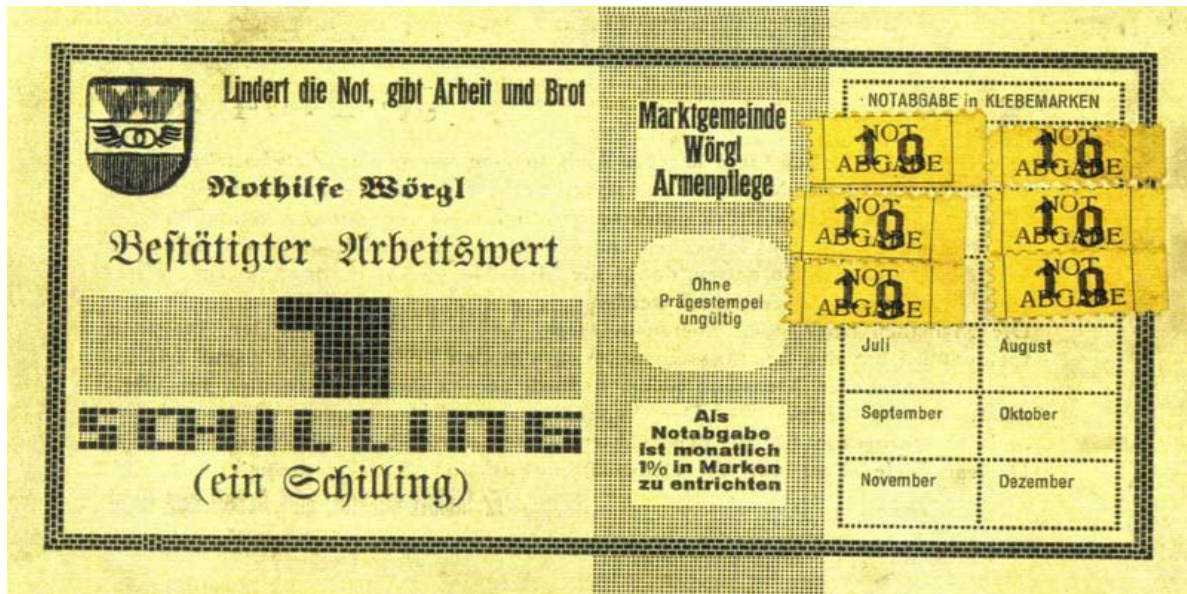
³³ BLANC, Jerome, Free Money for Social Progress, *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 57, 1998, str. 469.

na kojem je stajao natpis na plaketi: Ovaj most je sagrađen našim slobodnim novcem.³⁴ Potaknuti primjerom u Wörglu čak 170 austrijskih gradova (uključujući Innsbrück) predviđalo je uspostavljanje takvog sustava, ali unatoč polučnim uspjesima austrijska vlada na prijedlog austrijske nacionalne banke zabranila je uspostavljanje sustava temeljenim na novcu s lokalnim markicama u rujnu 1933. godine.³⁵ Na sljedećoj slici je prikazana novčanica koja je bila u opticaju u gradu Wörglu za vrijeme uvođenja lokalne valute:

³⁴ LIETAER, Bernard, *The future of money: how currencies create wealth, work and wiser world*, 1999. str. 46

³⁵ BLANC, Jerome. 1998., op. cit. str. 481

Slika 3. Vrijednosni papir s markicama izdan u Wörglu u protuvrijednosti 1 šilinga³⁶

Na slici je vidljiva oznaka na kojoj se može primijetiti kako novčanica vrijedi 1 austrijski šiling, a na desnoj strani vidljive su markice koje su se nanosile svaki mjesec u slučaju plaćanja naknade. Nakon godinu dana novčanica je jednostavno bila uklonjena iz opticaja.

2.6. Razvoj elektroničkog novca

Nakon izlaganja povijesnog koncepta pojavnosti lokalnih valuta i novca te prije razlučivanja suvremenih oblika valuta značajan je razvitak elektroničkog novca koji čini preduvjet za suvremeno funkcioniranje svih vrsta valuta. Elektronički novac je nastao na temeljima napretka tehnologije, odnosno razvojem telekomunikacijskih i informatičkih tehnologija. Predstavlja svaki oblik novca čija je pojavnost elektronička, odnosno nalazi se u virtualnom obliku. Danas ga koriste u raznim verzijama i može biti instrument nacionalnih valuta ili raznih valutnih shema koje su obrađene u nadolazećim poglavljima rada. Ono što je svim oblicima elektroničko novca zajedničko jest da egzistiraju pomoću računalnih procesa i sličnih informacijskih tehnologija. Napretkom interneta čije je korištenje poraslo s 35 milijuna

³⁶ Wörgl valuta Dostupno na: <https://realcurrencies.wordpress.com/2012/07/02/the-power-of-demurrage-the-worgl-phenomenon/> [Pristupljeno 10. rujna 2017]

u 1995. godini na 2,8 milijardi korisnika u 2014. godini što čini oko 39 % svjetske populacije, logičan je slijed unapređenja i razvoja sustava za plaćanje i pohranu vrijednosti.³⁷

Sukladno tome razvijene su tehnologije poput blockchain tehnologije koja čini bazu podataka u digitalnom obliku. Baza sadrži dnevnik svih transakcija uključenih u sustav. Svakom broju transakcije dodijeljena je digitalna zaporka čime se lako otkriva pokušaj promjene sadržaja bloka. Ukoliko neki korisnik želi izmijeniti dio bloka, mora izvršiti promjene na svim dijelovima poslije izmjene.³⁸ Prva valuta koja se bazira na navedenoj blockchain tehnologiji jest Bitcoin valuta koja djeluje kao decentralizirana kripto-valuta upravljana isključivo od strane kriptografskog protokola otvorenog koda u kojem nema centralnog autoriteta zaduženog za upravljanje³⁹. Mnoge suvremene alternativne sheme neke zajednice se koriste elektroničkim oblicima novca te se sve više uviđa prednost korištenja blockchain tehnologije kao sustav koji olakšava administriranje i upravljanje određenom valutnom shemom.

³⁷ MEEKER, Mary, Internet trends 2015-Code conference, Glokalde, vol. 1, izd. 3, 2015 str.2

³⁸ ABRAMOWICZ, Michael, Cryptocurrency-Based Law, Ariz Rev, vol. 58, 2016, str. 359

³⁹ DE FILIPPI, Primavera, Bitcoin: a regulatory nightmare to a libertarian dream, *Internet Policy Review*, 2014, str. 1

3. OBILJEŽJA SUVREMENIH ALTERNATIVNIH VALUTA

S obzirom da su alternativne valute sve one valute koje ne čine nacionalne valute, digitalne valute spadaju u navedenu skupinu. One funkcioniraju na globalnoj razini i onim valutama što djeluju na području određenog grada. U ovom radu, sve one valute koje djeluju u domeni određene države, ili područja unutar nje nazivaju se komplementarnima. Kako je uvriježena činjenica da su najčešće takve valute ograničene na nekoj regiji ili se koriste lokalno od strane članova neke određene zajednice, ove valute se nazivaju lokalne valute ili valute zajednice. Sukladno tome postoji terminologija koja obuhvaća: alternativne valute, komplementarne valute, lokalne valute, regionalne valute, valute zajednice te se često koriste kao sinonimi iako ne upućuju na isto značenje.^{40 41}

3.1. Ekonomska obilježja i svrha komplementarnih valuta

Trenutni opseg komplementarnih valuta je pozamašan, te je zabilježeno da postoji 3418 lokalnih projekata koje su temeljene na nacionalnoj osnovi.⁴² Postavlja se pitanje kako se komplementarne valute mogu organizirati i iznađujuće je što postoji samo nekoliko klasifikacijskih sustava na ovu temu u literaturi koji počivaju na tradicionalnom shvaćanju novca. Takva razmišljanja teško mogu obuhvatiti posebne karakteristike modernih komplementarnih valuta. Navedeno se ponajprije odnosi na tradicionalnu podjelu novca koja počiva na komercijalnoj vrijednosti valute, njenom materijalnom sadržaju ili na temelju čega počiva. Autori Kennedy i Lietaer predstavili su novu klasifikaciju koja bi obuhvaćala sve oblike valuta, one konvencionalne kao i komplementarne te predložili podjelu u pet različitih dimenzija⁴³:

1. Svrha ili cilj
2. Medij

⁴⁰ FRACZEK, Božena, MITREGA-NIESTROJ, Krystyna, Variety of Forms and Applications of Alternative Currencies', *Uni-edition*, 2013, str. 132

⁴¹ PFAJFAR, D., SGRO G., WAGNER, W., Are Alternative Currencies to Fiat Money, *International Journal of Community Currency Research*, 2012, vol. 16, str. 48

⁴² SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, Growing Green Money? Mapping Community Currencies for Sustainable Development, *SCORAI conference*, 2013, str. 8

⁴³ MARTIGNONI, Jens, a New Approach To a Typology of Complementary Currencies, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 16, 2013, str. 4.

3. Funkcija
4. Proces stvaranja novca
5. Mehanizam pokrića troškova

Određeni problemi su se pojavili u klasifikaciji jer se mnogim sustavima pripisuju novi atributi kao što je u slučaju „Medij” koji je do tada bio podijeljen na novac koji ima pokriće u nekom dobru, papirnati ili kovani novac, elektronički novac ili hibridne forme. Mnoge komplementarne valute pripadaju hibridnim formama pa klasifikacija ne pruža mnogo uvida. Slična problematika odnosi se i na funkcionalni dio klasifikacije. U nekoliko recentnih radova Blanc (2011), Martignoni (2013) predlaže se novi način tipologije komplementarnih valuta.

U drugom poglavlju rada predstavljen je povijesni okvir komplementarnih valuta, odnosno početnog pojavnog oblika u smislu lokalnih valuta jer su primarno imale funkciju egzistiranja na usko ograničenom području. Sukladno tome su se razvijale i komplementarne valute početkom suvremenog razdoblja istih. U Tablici 1. je izložena klasifikacija tipova komplementarnih valuta prema Blanc (2011) kroz evolucijske generacije.

Tablica 1. Klasifikacija tipova komplementarnih valuta⁴⁴

Priroda projekta	Domena	Svrha	Vodeći princip
Teritorijalna	Geopolitička domena (teritorij politički definiran)	Definiranje, zaštita i osnaživanje teritorija	Redistribucija ili politička kontrola
Temeljena na zajednici	Socijalna domena (postojeća ili ad hoc zajednica)	Definiranje, zaštita i osnaživanje zajednice	Princip reciprociteta
Ekonomska	Ekonomska domena (proizvodnja i razmjena)	Zaštita, stimulacija ili usmjeravanje ekonomije	Tržišni princip

⁴⁴ BLANC, Jerome, Classifying “CCs”: Community, complementary and local currencies’ types and generations, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 7

Prvi tipovi nenacionalnih i neprofitnih valutnih shema imali su primarno teritorijalnu svrhu. To naglašava ulogu teritorijalnih aktera i aktivnosti kada se formiraju sheme kojima je cilj stvoriti lokalnu otpornost ili razvoj. Nije zabilježen fokus prema suverenitetu, već su sheme djelovale u potpunoj simbiozi s monetarnim suverenitetom. Zamišljene su tako da u početku štite i osnažuju teritorij, a javno tijelo preuzima kontrolnu ulogu na tom teritoriju. S obzirom da su sheme nastale u teritorijalne svrhe političkom određenošću, česta je pojava bila da se implementiraju sa slabom referencom na zajednicu i ekonomske probleme. Za primjer mogu poslužiti Argentinske provincijalne valute od kojih su poneke cirkulirale od 1984. do 2003. godine.⁴⁵

Drugi tip valutnih shema slijedili su primarno svrhu prema zajednici. Uključivale su socijalna područja koja su se sastojala od grupe sudionika. Naglasak ovakvih shema bio je na formiranju blagostanja pojedinaca, njihovom osnaživanju, autonomiji te socijalnim razmjenama. Socijalna mreža mogla je postojati prije uvođenja sheme ili je formirana uvođenjem kao i kombinacija to dvoje. Uključuje usluge samopomoći i usluge za očuvanje okoliša u zajednici. Ono u čemu se razlikuje jest da zajednice ne moraju pripadati strogo određenom teritoriju te se mogu formirati bez ikakvih ekonomskih opravdanja za uvođenje. Predstavljen primjer vezan je uz sheme vremenskih banaka.⁴⁶

Treći tip se odnosi na sheme koje su formirane u ekonomske svrhe. One uključuju aktere koji se odnose na neko ekonomsko područje, odnosno aktivnosti koje se rasipaju od proizvodnje do razmjene najčešće usklađene s pravilima postojećih tržišnih principa. Tržišna razmjena je jedna od vodećih principa ove sheme razmjene. Navedeni princip ne implicira isključivo lukrativnu svrhu s obzirom da ona može biti implementirana od strane neprofitnih organizacija koje razvijaju aktivnosti prema općem interesu. Svrha im može biti protekcionizam sprječavanjem izljeva novca te usmjeravanje na druge aktivnosti koje se mogu primjerice odnositi i na ekološki orijentirane prakse. Ovakav tip sheme može djelovati kompletno izvan teritorijalnog ograničenja kao i ograničenja određene zajednice. Ilustrativan primjer bi bio onaj iz njemačkih regionalnih shema.⁴⁷

Blanc (2011) predlaže i četvrtu generaciju, odnosno tip komplementarnih valuta koji ima hibridne karakteristike prethodne tri generacije. Kako se radi o pojedinim izmiješanim

⁴⁵Ibid str. 7.

⁴⁶Ibid str. 6

⁴⁷Ibid str. 7

karakteristikama u ovom radu je izvršena dihotomija klasifikacije tzv. četvrte generacije na dvije podjele koje su ponekad sinonimnog karaktera. Tipologija je stoga izvršena na **svrhu** i **funkciju** komplementarnih valuta, odnosno svrha označava odgovor na pitanje zašto se komplementarne valute implementiraju. Funkcija se više bazira na aktivnosti s kojima komplementarna valuta obavlja aktivnosti. Podjela je naizgled vrlo suptilna, ali kako su komplementarne valute obilježene progresivnim modifikacijama, **klasifikacija prema Seyfang (2013) više odgovara funkcionalnim karakteristikama. One su usklađene i praktičnim primjerima koje literatura prati što rezultira lakše promatranje i grupiranje pojavnih oblika tzv. četvrte generacije.** Logičko opravdanje je primjerice talijanska *Banche del Tempo*. Ovaj sustav nadahnut je lokalnim shemama razmjene, ali se nazivaju vremenskim bankama te su umreženi s vremenskim bankama u Španjolskoj i Portugalu. Na taj način shema je kategorizirana samoodređenjem, mrežnom strukturom i slično. Kao primjer mogu poslužiti i valute koje su inspirirane lokalnim shemama razmjene u obliku zatvorenog sustava, ali su se transformirale u otvorene sustave koristeći vremensku ili novčanu valutu koja je konvertibilna s nacionalnom. U istraživanju koje proučava spomenutih 3418 lokalnih projekata podijeljeno je na 4 tipa:

- **Uslužni krediti (eng. *Service Credits*)**

Najčešći oblik komplementarnih valuta od svih koje su prikupljene na nacionalnoj osnovi, čak 50.2 % ukupnog broja i raširene preko 11 država i 4 kontinenta, čine valute uslužnih kredita. Odnose se ponajviše na socijalnu domenu u prethodno iznijetim ekonomskim obilježjima. Za cilj imaju izgraditi socijalni kapital, koheziju stanovništva i slično, a funkcionira na temelju reciprociteta. Članovi se uključe u sustav te naznače koje usluge nude i potražuju. Valuta ima uporište u vremenu: članovi zarađuju vremenski kredit koji se može sačuvati za buduću uporabu, donirati ili kupiti usluge od ostalih članova. Na taj način odbacuju tržišno vrednovanje rada jer svačije vrijeme ima istu vrijednost. Najčešći tip ove klasifikacije su vremenske banke.

- **Uzajamna razmjena (eng. *Mutual exchange*)**

Druga najčešća kategorija komplementarnih valuta u ovom sustavu klasifikacije jesu sheme uzajamne razmjene koji broje 41.3 % ukupnih projekata te uključuje grupacije u 14 zemalja među 5 kontinenta. Valute uzajamne ili međusobne razmjene stvaraju se činom trošenja, odnosno kredit jedne osobe odgovara dugovanju druge osobe. Obično se koriste unutar definiranog zemljopisnog područja pružajući korisnicima beskamatni

kredit koji se može koristiti unutar trgovinskog kruga. Najčešći tip ovakvih shema u literaturi se pojavljuju pod terminom LETS⁴⁸ (*Local exchange trading schemes*).

- **Lokalne valute (eng. *Local currencies*)**

Treći tip kategorije komplementarnih valuta jesu sheme lokalnih valuta koje čine 7.1 % projekta iz 6 zemalja i 4 kontinenta. Većinom su inspirirani novčanim markicama u vrijeme depresije obrađenih u drugom poglavlju. U nekim slučajevima konvertibilne su s nacionalnom valutom te prije transfera cirkuliraju u određenim područjima ili participirajućim poslovnim subjektima. Ovisno o svrsi disperzirane su i aktivnosti od lokalnog ekonomskog razvoja do razvoja građana i slično.

- **Tržišta trampe (eng. *Barter Markets*)**

Četvrta kategorija komplementarnih valuta odnosi se na tržišta trampe te broji 1.4% ukupnih projekata, opsegom djelovanja u 4 države i na 2 kontinenta. Imaju hibridne značajke između lokalnih valuta i sheme uzajamne razmjene te formiraju novu infrastrukturu kako bi omogućio ljudima trampu dobara i usluga koji obuhvaća specifično područje.

3.2. Princip povjerenja u izdavanju valuta

Većina ekonomskih transakcija ukorijenjena je u povjerenju. Ono se odnosi na isporuku određenih dobara i usluga u procesu razmjene te povjerenje u kompenzaciju svog dijela u obliku novca od strane drugog sudionika. Motiv za korištenje određene valute, pa čak i konvencionalne, ovisi o povjerenju građana kao i održanje konvencionalnog bankarskog sustava i slično. Autor Martignoni (2012) navodi kako je izdavanje kredita čin kreacije novca. To znači da je davanje kredita izdavanje novca bazirano na potencijalno dostupnim dobrima. Valuta ne živi na samo jednom kreditu, već na sumi izdanih kredita svih participirajućih članova. Osim procjene bankarske institucije o kapacitetu osobe ili poslovnog subjekta kako će izvršiti obveze, ovisi često i o „dobrom osjećaju” bankara. Ono se navodi povjerenjem u sugrađanina u davanje kredita. Sukladno tome temeljne značajke koje počivaju na stupnju povjerenja za izdavanje valute mogu dati bolji uvid u svrhu i domenu kojom se ta valuta bavi.

⁴⁸ TAYLOR, Graeme, A currency for Change? one activist's personal view of LETS, *International Journal of Community Currency Research*, 2003, vol. 7, str. str. 1

Raspon se kreće od **čistog osobnog kredita** u kojem se kredit odobrava na temelju vještina ljudi ili tvrtki te prijašnjih performansi. Ovaj oblik uživa visok stupanj povjerenja. Povjerenje se kreće dalje prema uporištu u **dobrima i uslugama**, odnosno na temelju potencijalne sposobnosti kako bi se proizvela dobra i usluge. Nadalje prema **kapitalnoj imovini** (strojevi, zgrade, prava i sl.) do kredita izdanih temeljenih na **vrijednosti imovine**. Povjerenje se konačno temelji na kreditima izdanim na **valutama s većom vrijednošću**. To znači da određena valuta ima uporište u drugoj, najčešće nacionalnoj valuti, kao što je to slučaj s komplementarnim valutama koje su konvertibilne s nacionalnom. Ovakvi sustavi imaju nizak stupanj povjerenja.⁴⁹ Princip povjerenja biti će smješten u kontekst pojava oblika kada će se na najčešćim pojava oblicima primijeniti ekonomska i tehnička kategorizacija.

3.3. Tehnički aspekti pojava oblika komplementarnih valuta

Tehnički aspekti komplementarnih valuta moraju obuhvaćati kategorizaciju koja vrijedi za sve oblike valuta, odnosno komplementarnih i onih konvencionalnih. Tehnički detalji komplementarnih valuta odgovaraju svrsi istih te su na taj način i upravljane. U nastavku rada tehnički detalji će se razložiti na dvije temeljne značajke, ukazati na karakteristike istih, a potom izvršiti primjenu na najčešće pojava oblike prethodno izložene kategorizacije zajedno s ekonomskim karakteristikama. Prema tome se temeljne tehničke značajke odnose na⁵⁰:

1. Ciklus kreiranja valute
2. Tehnički princip cirkuliranja valute

⁴⁹ MARTIGNONI, Jens, 2013., op. cit. str. 7

⁵⁰ Ibid str. 9

3.3.1. Ciklus kreiranja valute

U idealnim uvjetima stvaranja valute, kreator koji kupuje određena dobra i proizvode u zamjenu stavlja također dobra i usluge na ponudbeni dio tržišta. Međutim, stvarno tržište funkcionira na drugačiji način te ovlasti izdavanja variraju ovisno o dizajnu i namjeni valute:

- Svi
Izdavati valutu mogu svi koji to žele bez formalnog uključivanja kako bi se omogućilo izdavanje valute. Sustav funkcionira na osiguravajućem principu te se temelji na transparentnim relacijama i kapacitetima. Primjer je austrijski *Minuto voucher* sustav razmjene. Temeljen je na osobnoj odgovornosti i povjerenju. Svatko tko želi sudjelovati izdaje *voucher* na vremenskoj bazi, 30 ili 60 minuta s datumom do kojeg se može iskoristiti u razmjeni.⁵¹
- Svi članovi valute
Nakon formalnog učlanjenja u organizaciju svaki član ima ovlasti izdavati valutu. Takva praksa odgovara procesima vremenskih banaka. Nakon generiranja ponudbene i potražne strane član može izdavati valutu prilikom pokretanja transakcije. Organizacija koja funkcionira kao vremenska banka elektronički bilježi transakcije, a članovi dobivaju svojevrsnu potvrdu banke kao dokaz o transakciji.⁵²
- Mnogo manjih grupa
Članovi organizacije, odnosno poslovni subjekti manje i srednje veličine generiraju valutu transakcijama. Primjer su subjekti koji su članovi WIR-Banka, sustava koji će biti obrađen u primjerima dobre prakse.
- Nekoliko većih grupa
Primjer nekoliko većih grupa jasno uprizoruju sustavi komercijalnih banaka u izdavanju nacionalne valute koje generiraju valutu izdavanjem kredita i sl. financijskih derivata.

⁵¹MARTIGNONI, Jens, Cooperation and intertrade between community currencies: from fundamentals to rule-making and clearing systems, including a case study of the Zurich area, Switzerland, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 146.

⁵² MARKS, Michael B., Time banking service exchange systems: A review of the research and policy and practice implications in support of youth in transition', in *Children and Youth Services Review*, vol. 34, 2012, str. 1231.

- Centralni autoritet

Dobrovoljna organizacija koja generira valutu na papirnoj osnovi, noviji modificirani sustavi koriste i elektronički novac. Primjer su gotovo svi sustavi razmjene koji stvaraju lokalnu valutu poput njemačkih sustava regionalnih valuta. Organizacija pokriva administrativne troškove uključivanjem ležarine (*eng demurrage*) u opticaju.

3.3.2. Tehnički princip cirkuliranja valute

Način na koji se upravlja valutom odražava se i na posljedice opticaja valute, te na koji način se održava ravnoteža između trenutne ponude i potražnje. Prema tome, dolazimo do pitanja regulatornih mehanizama same valute. Ovisno o svrsi, bilo konvencionalna ili komplementarna valuta, na cirkuliranje se može utjecati na sljedeće načine:

- Troškovi držanja novca

Kada se na valutu obračunavaju troškovi držanja novca ona automatski gubi na vrijednosti tijekom vremena, što sprječava nakupljanje novca. Ovakav princip možemo primijetiti kao motiv kod mnogih komplementarnih valuta koji obračunavaju tzv. ležarinu na novac kao kod cirkulacije izdanih lokalnih valuta. Isto tako može biti primjenjivo i na valute temeljene na vremenu sa svojim vremenskim ograničenjem oko roka uporabe, primjerice spomenutog austrijskog sustava razmjene Minuto kod kojeg se *voucher* mora iskoristiti do određenog datuma. Kod ovakvih sustava kontrola je puno lakša oko opće ravnoteže ponudbene i potražne strane, jer se lakše utječe na proces izdavanja i kontrole nad valutom. Također osigurava se ubrzana cirkulacija, jer su korisnici motivirani brže trošiti svoj novac.

- Bez troškova i premija

Kod ovakvih sustava ne obračunavaju se nikakvi troškovi, ali isto tako korisnici nemaju motiv nakupljanja novca. Ovaj princip karakterističan je za sustav razmjena vremenskih banaka gdje je valuta uvijek iste vrijednosti, odnosno nema devalvacije niti inflacije. Samim time, lako se može dogoditi stagnacija u trgovanju ili se lako prouzroči indiferencija. Korisnici se tada najčešće motiviraju socijalnim koristima od razmjene.

- Premije na držanje novca

Intuitivno je možda najbliži ovakav sustav pošto se radi o onome koji je primjenjiv na konvencionalne valute. Okarakteriziran je rastom i širenjem valute tijekom vremena. U ovom slučaju korisnici su motivirani nakupljati i investirati svoj novac jer dobivaju premije na štednju. Kontrola ovakvog sustava je otežana jer izdavanje valute ima snažan učinak na postojeće sub-strukture kao što su imovina i akumulirano vlasništvo.⁵³

3.4. Kontekstualizacija ekonomskih i tehničkih obilježja na pojavne oblike

Prema kategorizaciji ekonomskih i tehničkih značajki prirodaju se iste na najčešće oblike 4 tipa pojava oblika opisanih iznad⁵⁴:

Uslužni krediti:

Već je napomenuto kako su najčešći oblik pojavnog oblika uslužnih kredita komplementarnih valuta vremenske banke pa su prema tom obliku i obrađene značajke:

- Svrha
Valute vremenskih banaka obično služe grupama koje žele postići efekte za druge kao što je već navedeno kako je cilj socijalna kohezija i slični socijalni aspekti, bazirajući valutu na uslužno orijentiranu valutu.
- Povjerenje
Vremenske banke uživaju oblik visokog stupnja povjerenja jer se najčešće radi o oblicima čistog kredita koji se izdaje na temelju vještina ostalih osoba.
- Izdavanje valute
Kreirati novac mogu svi članovi učlanjeni u određenu organizaciju činom transakcije ili mehanizmima namirenja. Tendencija je uklanjati nejednakosti kod članova.
- Cirkulacija valute
Najčešći slučaj jest da nema nikakvih izravnih troškova držanja valute kao ni premija na istu. U ponekim slučajevima uključuje se vrijeme iskoristivosti usluge što implicira na neizravne troškove držanja, ali oni su ipak minimalni.

⁵³ MARTIGNONI, Jens, 2013., op. cit. str. 6

⁵⁴ SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, 2013., op cit. str 9

Uzajamna razmjena

Oblici sustava uzajamne razmjene najčešće se nazivaju LETS (eng. Local exchange trading schemes):

- Svrha
Valute sustava uzajamnih razmjena obično imaju za cilj iskoristiti neiskorišteni potencijal lokalnih resursa i osnažiti mrežu socijalnih odnosa, a također je moguće poticati ekološki osviješteno ponašanje kroz razmjenu dobara i usluga. Ovisno o formi uzajamnih razmjena moguće je kako sustav ima ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu domenu ili još vjerojatnije hibrid sa značajkama svake.
- Povjerenje
Na ovom segmentu možemo primijetiti kompleksnost sustava. Povjerenje kod načina izdavanja valute može varirati te biti utemeljeno na čistom osobnom kreditu ako se veže na socijalnu domenu ili utemeljeno na hibridu između osnove na dobrima i uslugama ili osnove na valuti s većom vrijednošću. To je slučaj u većini sustava s voucherima u odnosu na konvencionalnu valutu.
- Izdavanje valute
Na ovom segmentu možemo primijetiti također više oblika kod *LETS* shema razmjene. Primjerice svi članovi mogu vršiti izdavanje valute transakcijom ili se to odvija preko puno malih grupa, odnosno poslovnih subjekata.
- Cirkuliranje valute
Valuta cirkulira također bez očitih troškova ili premija. Ipak se zbog raznih transakcijskih troškova ili administrativnih troškova općenito naplaćuju indirektno preko troškova članstva i materijalnih troškova.

Lokalne valute

- Svrha
Ovakav sustav valute služi svima koji su članovi iste, prema tome - valutnoj zajednici. Najčešće služi ekonomskoj domeni, a ponekad i s uključenjem teritorijalne domene. Ovakvim sustavom potiču se ekonomski ciklusi na određenom području, međutim korisnici mogu biti i izvan teritorijalnog ograničenja što naglašava ekonomsku domenu svrhe sustava.
- Povjerenje
Najčešće je valuta obilježena niskim stupnjem povjerenja te potpuno pokrće ima u nacionalnoj valuti.

- **Izdavanje valute**

Kod izdavanja valute praksa je uglavnom da kredit izdaje centralni autoritet kada članovi kupuju isti u nacionalnoj valuti. Navedeno također može vršiti nekoliko većih grupacija kao što su to komercijalne banke koje djeluju na određenom području. Taj slučaj imamo u elektroničkom izdavanju valute u suradnji s centralnom organizacijom WIR-Bank koja upravlja valutom.

- **Cirkuliranje valute**

Cirkulacija valute je obilježena troškovima držanja iste gdje se obračunavaju troškovi koji potiču veće cirkuliranje kako bi se mehanizam uskladio s ekonomskim ciljevima ovakvih pojava oblika.

Tržišta trampe

- **Svrha**

Budući da su tržišta trampe hibrid između uzajamne razmjene i lokalne valute, tako se miješaju utjecaj teritorijalne i ekonomske domene. Zamišljeni su kao izravna razmjena dobara i usluga

- **Povjerenje**

Povjerenje se u ovakvim sustavima odvija uz visok stupanj budući se valuta temelji na dobrima i uslugama. Iako postoji i lokalna valuta, ona nema uporište u nacionalnoj valuti tako da većina oblika prati utemeljenost na dobrima i uslugama.

- **Izdavanje valute**

Za izdavanje valute ovlašteni su svi članovi ili puno manjih grupa kluba razmjene, odnosno poslovnih subjekata. Iako klub tržišta trampe kao centralni autoritet može izdavati lokalnu valutu, ona nije konvertibilna u nacionalnu valutu u čemu se bitno razlikuje funkcija izdavanja valute kao centralnog autoriteta.

- **Cirkuliranje valute**

Valuta cirkulira bez troškova ili premija na držanje valute.

3.5. Financijska perspektiva

Kako bi se pokrenulo poslovanje komplementarnih valuta potrebno je vrlo malo ulaganja u imovinu. Glavni izazov oko financiranja proizlazi iz organizacijskih troškova koji zahtijevaju

kontinuirane priljeve novca. To se ponajprije odnosi na ulaganje u računalnu opremu koja će biti podloga za vođenje i kontrolu transakcija, a također je potrebno osigurati uredske prostorije te sredstva za postizanje standarda kvalitete. Sustavi koji koriste papirnati novac moraju uzeti u obzir troškove tiskanja novca koji se ne može duplicirati.

Najveći troškovi s kojima se susreću organizacije jesu oni koji se odnose na administrativno osoblje, ali menadžment osoblja i aktivnosti istih uvelike variraju u odnosu na tip komplementarne valute. Tako troškovi usklađivanja ponudbenih i potražnih segmenata od strane vremenskog brokera mogu iziskivati značajan trošak. Prema Schroederu (2015) troškovi su uglavnom fiksne prirode te se većinom ovise o financiranju nekog oblika javnog tijela. Autor predlaže rješenje financiranja kroz dualnu fiskalnu ekonomiju. Onu u kojoj koegzistiraju regionalne ekonomije zajedno s već dobro uspostavljenom kapitalističkom ekonomijom. Generiranim prihodom i transakcijama izuzetim od porezne obveze pokrivali bi se administrativni troškovi i troškovi pokretanja sličnih organizacija, pod određenim uvjetima kao što je usklađena ravnoteža dugovne i potražne strane.⁵⁵

3.6. Pravni aspekti alternativnih valuta

Razvoj podrške lokalnih i centralnih vlasti prema komplementarnim valutama očituje se u prepoznavanju ovih trgovinskih shema kao potencijalni alat javnih politika. Na taj način lokalne vlasti mogu ostvarivati ciljeve s komplementarnim valutama uzimajući u obzir način na koji su implementirane. Neke vrste shema ostvarile su koristi od pravne prepoznatljivosti kroz statute, zakone, dekrete i slično. Pravna prepoznatljivost u najmanju ruku može značiti specifični porezni tretman kao što je to bilo u SAD-u s vremenskim bankama gdje se donijela odluka kako vremenske banke nisu u istom kontekstu poput komercijalne razmjene. Pravna prepoznatljivost također se može donijeti kroz formu zakona kao što je slučaj s talijanskom *Banche del tempo* gdje su gradska vijeća postala svojevrsna izvorišta vremenskih banaka što

⁵⁵ SCHROEDER, Rolf F.H., The Financing of Complementary Currencies: Problems and Perspectives, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 111.

osigurava gradske prostore, financijsku pomoć pa čak i zaposlenje osobe koja će upravljati bankom.⁵⁶

Nakon što je izgubila pravnu bitku s bankom zajednice koja izdaje valutu zajednice, brazilska centralna banka započela je sa kooperacijskim ugovorom s državnim tajnikom za solidarnu ekonomiju pri ministarstvu rada Brazila kako bi poticali i razvijali banke zajednice kao i njihovu socijalnu valutu.⁵⁷ Općenito govoreći, odnosi vlada i komplementarnih valuta su kompleksni i otvoreni za više mogućih interpretacija. Kompleksnost se smanjuje kada je komplementarna valuta raščlanjena na početne generacije o čemu je bilo govora u ekonomskoj kategorizaciji, međutim različitost je još uvijek imponantna: od prijatnji i ugroženosti s jedne strane spektra do *top-down* implementacije ili usklađivanja statutarog okvira kroz financijsku pomoć shema.⁵⁸ Prema istraživanju Schroedera (2011) zabilježeno je kako se istraživački fokus broja valuta dominantno odnosi na zemlje globalnog sjevera⁵⁹. Na sljedećoj slici prikazan je graf koji pokazuje broj istraživanja valuta zajednica po državama.

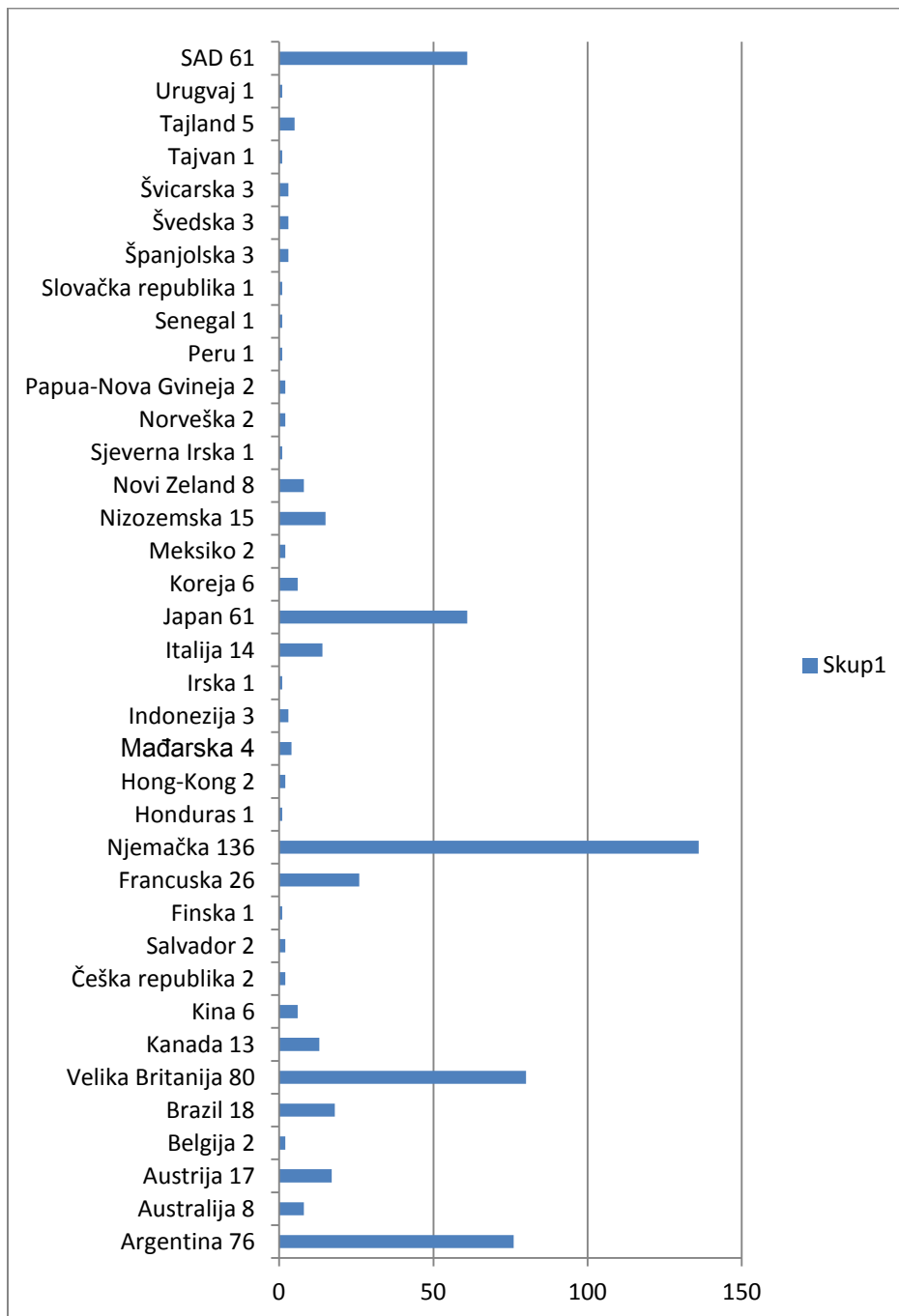
⁵⁶ BLANC, Jerome, FARE, Maries, Understanding the Role of Governments and Administrations in the Implementation of Community and Complementary Currencies, *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 84, 2013, str. 67

⁵⁷ PLACE, Christophe, Community Currency Progress in Latin America: Evolution in Brazil of a Socio-Technical Innovation for Economic Sustainability, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 39

⁵⁸ BLANC, Jerome, FARE, Maries, 2013., op. cit. str. 68

⁵⁹ SCHROEDER, Rolf F.H., MIYAZAKI, Yoshihisha, FARE, Maries, Community Currency Research: An analysis of the Literature, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 35.

Slika 4. Istraživanje valuta zajednica po državama⁶⁰

Kao što je vidljivo na slici vodeći broj istraživanja valuta zajednica nalazi se u Njemačkoj, a potom u Velikoj Britaniji s brojem od 80 istraživanja. U nastavku rada je raščlanjen pravni okvir koji djeluje u odnosu na komplementarne valute u Velikoj Britaniji zbog vodećeg broja istraživanja budući da je regulativni okvir Njemačke nedostupan na engleskom jeziku te zbog

⁶⁰ Ibid str. 35

detaljno izloženog pravnog okvira. Izloženom slikom implicira se na poveznicu između fokusa istraživanja i postavljanja zakonodavnog okvira.

U nastavku rada je razložen **pravni i regulatorni okvir Velike Britanije** koji djeluje u odnosu na komplementarne valute u prema 4 tipa izdanih od strane organizacija *New Economics Foundation* i *Community Currencies in Action*. Okvir je razložen u 6 točaka⁶¹:

- Oporezivanje
- Socijalno osiguranje i zaposlenje
- Financijske usluge, pranje novca i tiskanje novca
- Osiguranje
- Zaštita podataka
- Prihvatanje komplementarnih valuta od strane javnog sektora

Navedene točke obuhvaćene su prema 4 tipa komplementarnih valuta: **vremenske banka, LETS⁶², lokalne valute, zatvoreni sustav razmjene**. Osiguranje i zaštita podataka obuhvaćene su zakonima koji su primjenjivi na sve oblike komplementarnih valuta⁶³:

- **Osiguranje:** Svi valutni projekti koji izravno ili neizravno djeluju s javnosti podliježu odgovornosti za javnim osiguranjem. To uključuje obvezu odgovornosti operatera valute za bilo kakve štete načinjene članovima javnosti, volonterima za ozljede, bolesti ili štetu na vlasništvu koje je prouzročenu nemarom operatera.
- **Zaštita podataka:** Regulacija zaštite podataka obuhvaćena je aktom o zaštiti podataka donesenim 1998. godine koji uključuje pravila o prikupljanju, držanju i objavljivanju takvih informacija.

1. Vremenske banke

Oporezivanje: Budući se većina transakcija u vremenskim bankama odvija između pojedinaca, korporacijski porez se ne obračunava. U slučajevima gdje se vremenske banke vode za profitom i vremenski krediti imaju monetarnu vrijednost, korporacijski

⁶¹ Regulatorni okvir komplementarnih valuta u Ujedinjenom Kraljevstvu, Dostupno na: <http://community-currency.info/wp-content/uploads/2015/06/uk-legal-compliance-overview-uk.pdf> str. 8 [Pristupljeno 10. rujna 2017]

⁶² DELLA PERUTA, M. TORRE, D., (2015) 'Virtual social currencies for unemployed people: social networks and job market access' *International Journal of Community Currency Research*, 2015, vol. 19, str. str. 1.

⁶³ Regulatorni okvir komplementarnih valuta u Ujedinjenom Kraljevstvu, op cit. str. 9

porez biti će uveden. Što se tiče poreza na dohodak, participacija u vremenskoj banci se gleda kao na volonterski rad.

Socijalno osiguranje i beneficije: Kao i u slučaju poreznog obračuna, vremenska razmjena ne podliježe komercijalnom radu, prema tome ne utječe na socijalno osiguranje države.

Financijske usluge, pranje novca i tiskanje novca: U slučaju izdavanja fizičkog oblika novca to se događa u legalnoj formi *vouchera* uz jasnu distinkciju u odnosu na legalnu valutu. Potrebno je uvesti mjere osiguranja kao što su vodeni pečati, hologrami i slično.

Prihvatanje komplementarnih valuta od strane javnog sektora: Zabilježene su mogućnosti iskorištenja vremenskih kredita za gradske usluge koje su utemeljene na vremenu primjerice plivanje, teretana, izložbe, predstave, knjižnice i ostale aktivnosti gdje je gradska vlast većinski vlasnik.

2. LETS⁶⁴

Oporezivanje: Prema zakonu (*Her Majesty's Revenue and Customs*) dobra i usluge koja se razmjene u LETS sustavima trebala bi se obračunavati kao dohodak i prihod za porezni obračun. Vrijednost se obračunava po omjeru koji je postavljen implementacijom sheme ili razmatrajući prema kojim kriterijima je broj kredita odlučan, razlikovnosti u tipu pružene usluge, vrijednosti kredita prema tome za što služe te po cijenama lokalnog tržišta.

Socijalno osiguranje i beneficije: Malo je popratnih dokumenata oko toga kako aktivnosti u LETS-u mogu utjecati na to da osoba traži neki oblik socijalne pomoći. Za one koji koriste beneficije za nezaposlenost mogu ukoliko rade manje od 16 sati tjedno i zarađuju manje od 280 funti.

Financijske usluge, pranje novca i tiskanje novca: Ukoliko sustav želi tiskati fizičke novčanice, pravno definirane kao *vouchere*, tada je važno da se primijene minimalne mjere osiguranja te da se jasno naznači kako nisu konvertibilne s legalnim novčanicama.

Prihvatanje komplementarnih valuta od strane javnog sektora. LETS valute ne mogu se razmijeniti za dobra i usluge u javnom sektoru

⁶⁴ NORTH, Peter, Explorations in heterotopia: Local exchange trading Schemes (LETS) and the Micropolitics of Money and Livelihood, *Sage Journals*, 1999. str 3

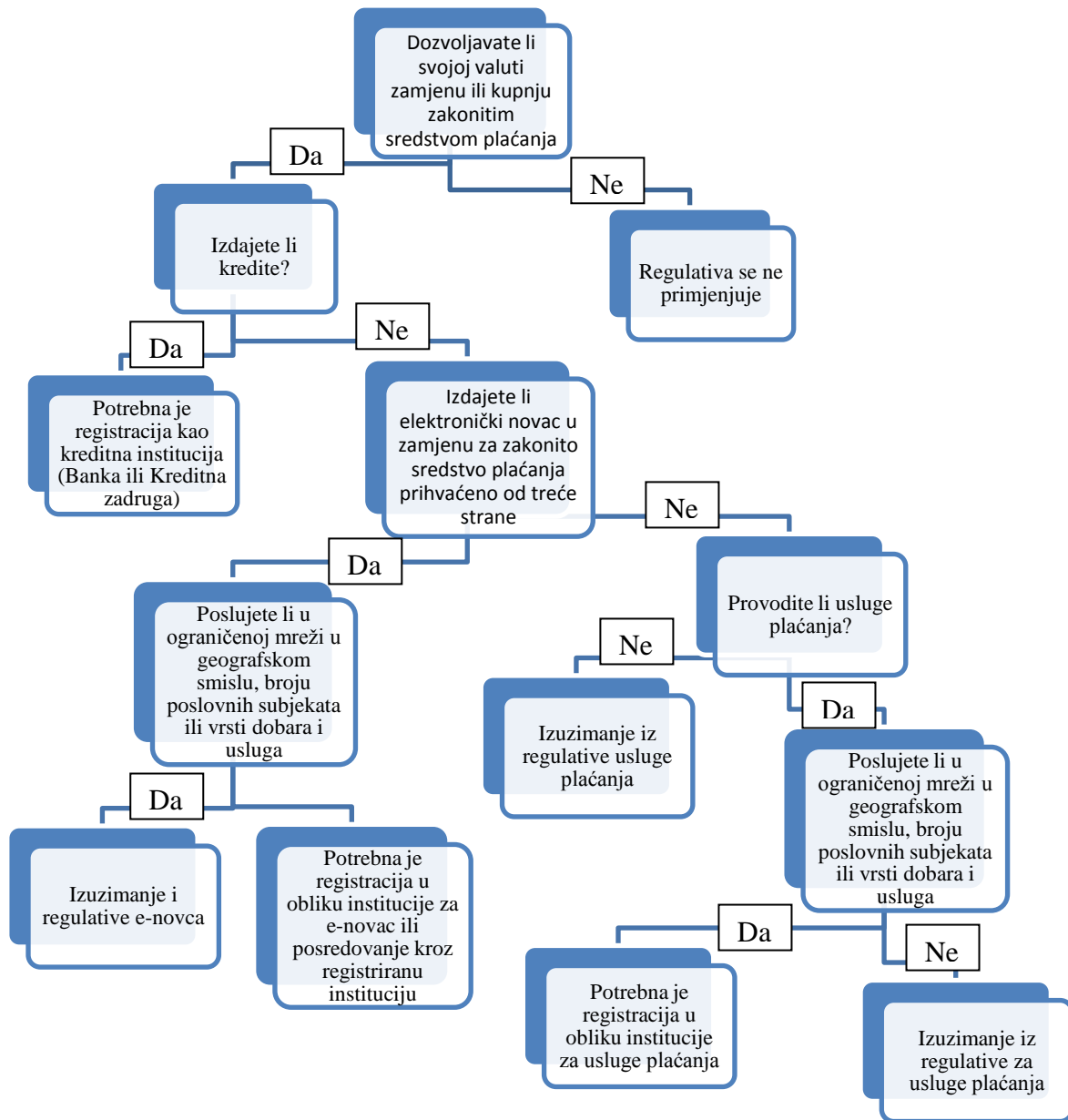
3. Lokalne valute

Oporezivanje: Lokalne valute se porezno klasificiraju kao kreditni voucheri čija je vrijednost otisnuta na vrijednosnom papiru pod opravdanjem kako se prodaju po naznačenoj vrijednosti na vrijednosnici se razmjenjuju za stvarna dobra i usluge. Porez na dodanu vrijednost obračunava se po punoj vrijednosti otisnutoj na vrijednosnici kao i dohodak nastao od komplementarnih valuta.

Socijalno osiguranje i beneficije: S obzirom da se na dohodak u ovom obliku valute gleda kao na zarađivanje, primanja koja pojedinci mogli bi utjecati na beneficije socijalnog osiguranja.

Financijske usluge, pranje novca i tiskanje novca: U Velikoj Britaniji jedino centralne banke smiju tiskati nova, stoga sve druge tiskane valute moraju biti u obliku kreditnih vouchera kao što je iznad naznačeno. Trebalo bi se jasno razlikovati od novčanica nacionalne valute te je potrebno poduzeti sve sigurnosne mjere protiv malverzacija i pranja novca. Operatori bi trebali razmotriti pripadaju li pod utjecaj regulacija platnih usluga ili direktive o e-novcu. Na sljedećoj slici može se vidjeti stablo odlučivanja koje raščlanjuje glavna pravna pitanja oko pokretanja ovakvog sustava.

Slika 5. Stablo odlučivanja⁶⁵

Slika u obliku stabla odlučivanja prikazuje odnos aktivnosti pravne prirode s aktivnostima koje odgovaraju svrsi neke valute. Drugim riječima, slika prikazuje smjernice koje osnivači valute trebaju uzeti u obzir prilikom registracije i poslovanja.

⁶⁵ Regulatorni okvir komplementarnih valuta u Ujedinjenom Kraljevstvu, op cit. str. 13

Prihvatanje komplementarnih valuta od strane javnog sektora: U Ujedinjenom Kraljevstvu ne postoji zakon koji uređuje odnos između lokalnih valuta i gradskih plaćanja usluga i poreza, međutim praktični primjeri govore kako u Bristolu i Brixtonu gradske vlasti već prihvataju lokalnu valutu za plaćanje poreza poslovnih subjekata.

4. Zatvoreni sustav razmjene

Oporezivanje: Sve transakcije se smatraju dijelom normalne ekonomije te stoga podliježu porezu na dodanu vrijednost. Sukladno tome trgovina odvijana kroz ove sustave trebala bi se gledati kao dohodak u svrhu prijave korporacijskog poreza.

Socijalno osiguranje i beneficije: Ovakvi sustavi zamišljeni su kao trgovanje između poslovnih subjekata što ne dovodi u pitanje socijalno osiguranje i ostale beneficije iz nezaposlenosti.

Financijske usluge, tiskanje novca i pranje novca: Ovakvi sustavi obično ne podliježu regulacijama financijskih usluga, međutim potrebno je osigurati sustav od zlouporabe, odnosno pranja novca.

Prihvatanje komplementarnih valuta od strane javnog sektora: Dobra i usluge javnog sektora obično nisu dio oblika ovih vrsta sustava.

4. DEFINIRANJE LOKALNOG EKONOMSKOG RAZVOJA

Kao svrha lokalnog ekonomskog razvoja navodi se potreba za izgradnjom ekonomskog kapaciteta lokalnog područja kako bi se poboljšala ekonomska budućnost kao i kvaliteta života za sve. To je proces u kojem javni, privatni i nevladin sektor partnerski te kolektivno stvaraju bolje uvjete za ekonomski rast i zaposlenost.⁶⁶ Osim ekonomske domene, pojam lokalnog ekonomskog razvoja može se nadopuniti stavljajući težište na aktivnosti koje se provode na određenom lokalitetu s ciljem dostizanja društveno-ekonomskog razvoja.⁶⁷

Iako je u suvremenom dobu već i intuitivna pomisao na nerazdvojivu vezu ekonomskog i društvenog koncepta razvitka zajednica, nije uvijek tako bilo. Tek se u drugoj polovici prošlog stoljeća počeo uključivao socijalni aspekt razvoja čime se gubi paralelna upotreba ova dva pojma. Unatoč tome ne postoji općeprihvaćena definicija lokalnog ekonomskog razvoja, a budući da se radi o kompleksnom pojmu, autori stavljaju značaj na pojedine dijelove. To su jačanje poduzetništva, održavanja razine zaposlenosti, aktivnosti koje poduzimaju državni organi ili privatne grupacije i slično. Tome je tako jer je svaka lokalna zajednica sustav za sebe s određenim resursima, upravljačkim procesima, kulturološkim značajkama itd. Lokalne zajednice se mogu svesti na kritične elemente koji utječu na razvojni proces⁶⁸:

- Ljudski resursi (rad, menadžment)
- Fizička infrastruktura (zemlja, građevine, lokacije, ceste, sustav za vodu, energente itd.)
- Financijski resursi (javno financiranje, porezni sustav, privlačenje privatnog kapitala itd.)
- Socijalna infrastruktura (kultura, škole, stambeni kapaciteti itd.)
- Fizička okolina (prirodna obilježja, kvaliteta zraka itd.)
- Regulatorna okolina (financijske inicijative, prostorno uređenje, razvojne dozvole)
- Razvojna klima (stav i ponašanje lokalne administracije i drugih uključenih u razvojne procese)

⁶⁶ SWINBURN, Gwen, GODA, Soraya, MURPHY, Fergus, *Local economic development: a primer developing and implementing local economic development strategies and action plans*, vol. 1 2006, str. 56

⁶⁷ BRYANT, Christopher, COFSKY, Sylvain, *Public Policy for Local Economic Development*, *For Economic Development Canada*, 2004, str. 19

⁶⁸ BLAKELY, J. Edward, LEIGH, Nancey Green, *Planning local economic development*, SAGE Publications, 2017. ch 3

Kako bi se pokrenuo lokalni ekonomski razvoj, važno je prepoznati ograničenja elemenata koji generiraju sam razvoj. Problem se javlja u obilježjima **apsolutne ekonomije**.⁶⁹ Obilježja iste su kako primjerice životni oblici ili pravo na onečišćenje okoliša postaju svojevrsno privatno vlasništvo. Na taj način signifikantne odluke koje su nekada bile u rukama pojedinaca i zajednica sada postaju vlasništvo tvrtki i korporacija. Demokratski procesi postaju prespori kako bi utjecali na rapidno razvijajuće ekonomske i tehnološke sustave. Dovodi se u pitanje i sama demokratičnost tih procesa. Sve te pojavnosti rezultiraju time da lokalni oblici vlasti kao i vlade nacija postanu na neki način agenti globalne ekonomije, a time se neupitno prava i slobode građana smanjuju. Apsolutna ekonomija finalno poradi svoje strukture ekstrahira profite iz zajednica, kućanstava, krajolika i ekosustava.⁷⁰

U sustavu apsolutne ekonomije gdje prevladavaju korporacije koje rezultiraju malim nadnicama ljudi i prodajom proizvoda istih po malim cijenama i sličnim problemima, ljudi i zajednice su suočeni s opasnosti od gubitka ekonomske sigurnosti i sloboda. U slučaju tromosti javnog sektora ljudi moraju početi razmišljati kako će se sami obraniti te stavljati naglasak na snažnu, otpornu i uspješnu lokalnu ekonomiju. Potrebno je ostvariti sustav u kojem pojedinci preuzimaju inicijativu, a to im je omogućeno kroz fleksibilnu i zajednicu lišenu birokratskih utega. Na taj način javni sektor mora svojom strategijom funkcionirati na evolucijskom principu kao dinamičan sustav.

Kada se govori o strategiji, ne misli se na detaljne planove. Ne postoji recept koji se može pratiti kako bi reinovirali vlast. Proces nije linearan kao ni u uređenom progresivnom redu. Vlasti moraju konstantno vršiti prilagodbu svojih pristupa u odnosu na otpor i prilike na koje nailaze.⁷¹ Javna tijela moraju funkcionirati kao organizam s vlastitim DNK u kojem umjetnom selekcijom odabiru mutacije najprilagodljivije zajednici u tom trenutku. Kako bi lokalna vlast održala korak s potrebama zajednice, potrebno je ostvariti fleksibilnost, a takvo što je najpraktičnije uz korištenje potencijala ljudskih resursa zajednice. Na taj način vlada postaje upravljački umrežena čiji elementi su ugovori između vladinih agencija, komercijalizacije, koncesijski ugovori, privatizacija te za kontekst ovog rada vrlo značajna javno privatna partnerstva. Javno privatna partnerstva mogu se definirati kao oblik kolaboracije između tijela javnog sektora i privatnih entiteta čiji je cilj osigurati financiranje, konstrukciju,

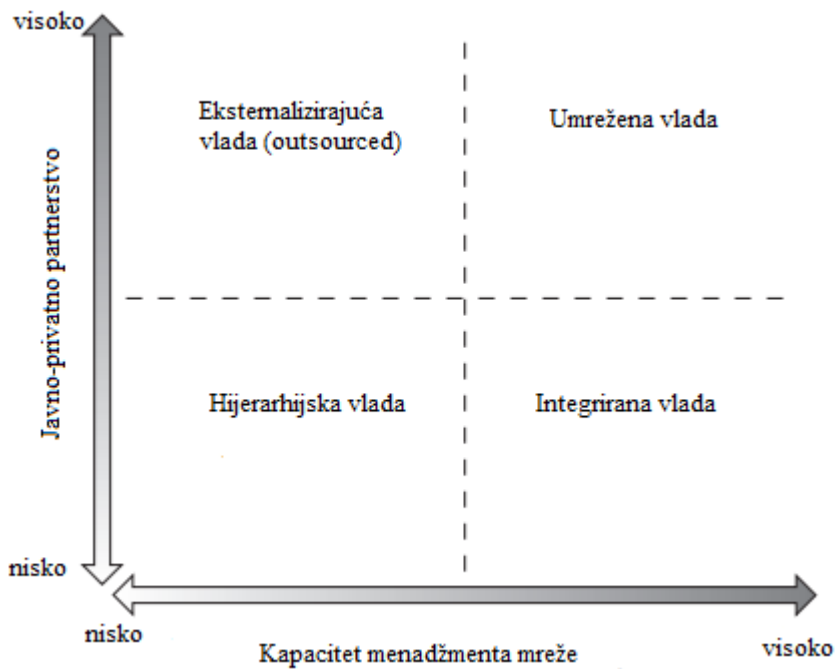
⁶⁹ WENDELL, Berry, Idea of a local economy, *The Ecologist*, vol. Winter, 2001, str. 15.

⁷⁰ Ibid str. 16

⁷¹ OSBORNE, David, What a Difference a Strategy Makes, *7 h Global Forum on Reinventing Government Building*, 2007, str. 1

rekonstrukciju, upravljanje ili održavanje imovine ili pružanje usluga. Javno-privatna partnerstva trebala bi se promatrati kao metoda spajanja interesa javnosti (javna dobra) i privatnog sektora (profit), s ciljem poboljšanja kvalitete i dostupnosti dobara i usluga.⁷² Sljedeća slika prikazuje mogućnosti odnosa javno-privatnog partnerstva s javnim tijelom.

Slika 6. Umreženost javnih tijela⁷³

Na grafu iznad možemo vidjeti odnos između javno-privatnih partnerstava i mogućnosti mrežnog upravljanja s visokim i niskim razinama razvijenosti. Drugim riječima, prikazuje kapacitet kolaboracije privatnih i neprofitnih organizacija s robusnom mrežom upravljačkih kapaciteta u združenom javnom tijelu koje koristi tehnologiju kako bi se obuhvatila sama mreža. Na taj način građanima se daje više izbora u davanju usluga, a što više na važnosti dobiva različitost i adaptacija u davanju usluga to će se preferirati sustav s više mreža.⁷⁴

⁷² RAJKO, M., KRAJNOVIĆ, A., TOMČIĆ, Z., Public-Private Partnership for the development of tourism in Rural Areas, *International Conference of the School of Economics and Business in Sarajevo*, 2008, str. 3.

⁷³ GOLDSMITH, Stephen, EGGERS, William D., *Governing by Network: The New Shape of the Public Sector*, Brookings institution press, 2009, str. 20

⁷⁴ Ibid. str. 19

4.1. Ekonomski razvoj određenog područja

Ranjivost zajednica u takvom sustavu postavlja izazove kako za djelovanje javnog sektora tako i privatnog sektora, odnosno pojedinca kao potrošača ili proizvođača. Potrošač primjerice nema saznanja tko proizvodi proizvode, gdje se proizvode, pod kojim uvjetima i slično. Sukladno tome potrošač se može u većoj mjeri zaštititi okretanjem prema lokalnoj ekonomiji prema njezinim potencijalima.

U lokalnoj ekonomiji ne može se proizvesti sve potrebno za zajednicu, međutim zdrava lokalna ekonomija iskorištava svoje proizvodne kapacitete u potpunosti umjesto uvoza proizvoda koje može i sama proizvesti. Sve primjetniji trend se odvija u nastojanjima lokalne ekonomije hrane iz brojnih očitih razloga. Zdrava lokalna ekonomija ne izvozi svoje proizvode prije nego je zadovoljila potrebe u zajednici. Ovu pojavu je dobro ilustrirana od strane liječnika humanitarca Alberta Schweitzera koji je djelovao u ekvatorijalnoj Africi početkom prošlog stoljeća s pričom o drvnoj trgovini. Kada god je drvena trgovina funkcionirala dobro, dugotrajna glad pojavila bi se u Ogowe regiji jer su seljaci napuštali svoje farme kako bi posjekli stabala što je više moguće. Ljudi te regije mogli su postići blagostanje kada bi razvijali agrikulturu i trgovali kako bi zadovoljili vlastite potrebe. Umjesto toga proizvodili su drvo kao izvozni proizvod za globalnu ekonomiju što ih je učinilo ovisnima o uvoznim dobrima koje su kupovali s novcem zarađenim od izvoza. Na taj način postali su potpuno ovisni o ekonomiji nad kojom nisu imali kontrolu.⁷⁵

Lokalna ekonomija pripada grani mikroekonomije ekonomske znanosti budući da proučava ponašanja pojedinačnih ekonomskih jedinica - potrošača, tvrtki, radnika i ulagača kao i tržištima koja se sastoje od tih jedinica. Mikroekonomija se bavi i načinima kako postići najviše moguće unutar tih granica.⁷⁶ Zbog navedenih razloga je potrebno učiniti lokalnu ekonomiju što neovisnijom koliko je to moguće te stvarati podlogu kroz javna tijela. Tako bi se omogućio kolektivni pristup prema društvenom i ekonomskom razvitku. Lokalni ekonomski razvoj relativno je novi pojam koji se odvijao evolucijski u nekoliko etapa koji je vidljiv u sljedećoj tablici:

⁷⁵ WENDELL, Berry, op. cit. str. 17

⁷⁶ PINDYCK, Robert S., RUBINFELD, Daniel L., *Mikroekonomija*, Mate d.o.o. str. 4

Tablica 2. Etape lokalnog ekonomskog razvoja⁷⁷

Etapa	Fokus	Instrumenti
<p>Prva:</p> <p>Od 60-ih do početka 80-ih godina</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Na privlačenju proizvodnih kapaciteta, posebno stranih direktnih investicija • Na investicijama u bazičnu infrastrukturu 	<ul style="list-style-type: none"> • Velike subvencije • Subvencionirani zajmovi namijenjeni proizvođačima • Porezne olakšice • Subvencije za ulaganja u infrastrukturu • Obećanja „ispod žita” za privlačenje značajnih investitora
<p>Druga:</p> <p>80-e do sredine 90-ih</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Na zadržavanju i privlačenju postojećih poduzeća • Selektivnija politika privlačenja ulaganja s naglaskom na pojedinim granama poduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Direktne subvencije pojedinačnim poduzećima • Poduzetnički inkubatori • Savjetovanje i obuka za mala i srednja poduzeća • Stručna podrška poduzetnicima • Podrška za pokretanje poduzeća • Investicije u temeljnu infrastrukturu, ali i u napredne tehnologije

⁷⁷ VASILJEVIĆ, Dušan, *Lokalni ekonomski razvoj*, PALGO centar d.o.o., 2012. str. 18

Etapa	Fokus	Instrumenti
<p>Treća:</p> <p>Od kraja 90-ih do danas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Investicije u infrastrukturu visoke tehnologije • Javno-privatna partnerstva • Umrežavanje privatnog sektora i mobiliziranje sredstava privatnog sektora za javne projekte • Vrlo selektivan pristup privlačenju investicija u skladu sa strategijom lokalnog ekonomskog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada sveobuhvatnih strategija usmjerenih na rast lokalnih poduzeća • Razvoj konkurentnog okruženja za poslovanje • Poticanje umrežavanja i suradnje u privatnom sektoru • Podrška stvaranju poslovnih saveza i udruženja • Poticanje obuke i edukacije radne snage • Podrška aktivnostima za unapređivanje kvalitete života

Vidljivo je u tablici kako se fokus premještao od financiranja velikih postrojenja do fokusa na radnu snagu i na sveobuhvatne strategije. Valja napomenuti kako je moguće postojanje karakteristika više etapa, stoga nisu strogo razdvojeni u vremenu i prostoru. Iako je sve primjetniji trend odmicanja od programa izravnog privlačenja financiranja k stvaranju optimalnog infrastrukturnog okruženja kao i onog regulatornog gdje sve veći značaj dobivaju javno-privatna partnerstva.

4.2. Ekonomski razvoj zajednica

Već u prijašnjim odlomcima naznačeno je kako lokalni ekonomski razvoj podrazumijeva ekonomsko-društveni razvoj te nerazdvojivost razvijanja elemenata lokaliteta i elemenata socijalne infrastrukture kao i na djelovanje na samo pojedinca u zajednici. Wilson (1996) u smislu ekonomskog razvoja zajednica ukazuje na sintezu individualne i kolektivne promjene

kao osnaživanje, *sine qua non* ekonomskog razvoja zajednice.⁷⁸ Apsolutna, odnosno korporacijska ekonomija pokazala se neadekvatnom u zadovoljavanju potreba stanovništva niže i srednje klase to jest neefikasnost ekonomskih i političkih struktura pa se civilno stanovništvo organizira na sve sofisticiranijem nivou pokrivajući razne interese kao što su regionalni, religijski, etnički, životni stil i slično. Takve se solidarizirajuće grupe često nazivaju **duginim koalicijama**⁷⁹ (*eng. rainbow coalitions*). Potreba za osnaživanjem preko političkog spektra podudara se s gubitkom povjerenja u formalne hijerarhijske institucije, bilo vladine ili korporacijske, kako bi se zadovoljile potrebe niže i srednje klase.⁸⁰ Pokraj ekonomske domene proučavanja problema potrebno je uzeti u obzir psihološke značajke čovjeka koje su preduvjet za sudjelovanje pojedinca u zajednici i pojedinca kao temeljni entitet zajednice što je vidljivo i na sljedećoj slici:

Slika7.Transformacija razvoja pojedinca do razvoja ekonomske zajednice⁸¹

Transpersonalni psiholozi, pripadnici različitih škola te grane znanosti opisuju iskustva i stavove koji nadilaze osobnu razinu ljudske psihe kako bi obuhvatili šire aspekte ljudske

⁷⁸ WILSON, Patricia A., Empowerment: Community Economic Development from the Inside Out, *Urban Studies*, vol. 33, 1996, str. 618

⁷⁹ WILSON, Patricia A. 'Embracing Locality in Local Economic Development', in *Urban Studies*, vol. 32, 1995, str. 651

⁸⁰ WILSON, Patricia A., 1996., op. cit. str. 619

⁸¹ Ibid str. 619

vrste, života, psihe i kozmosa. Ističu kako je unutrašnja transformacija ona koja prethodi osnaživanju pojedinca usko povezana s duhom zajednice, povezanošću s ostalim članovima zajednice. Osnaživanje pojedinca promovira solidarnost, samoodređenje temeljeno na ulozi u široj zajednici oprečno shvaćanju čovjeka kao izolirane individue.⁸²

Kod razvoja zajednica sve se više upućuje na endogeni pristup, onaj koji naglašava jedinstvenost faktora u prostornom miljeu u kojem se aktivnost odvija dok u isto vrijeme prepoznaje ukorijenjenost u šire strukture. Post-moderna tranzicija u pristupima razvitka ekonomske zajednice postupno uključuje osluškivanje *duginih koalicija* i uvrštavanje ljudskog razvoja i ekološke harmonije u vrijednosti lokalnog razvoja. Autorica Wilson (1995) sažela je kako prihvaćanjem novih studija lokaliteta literatura uzima ono kvalitativno i subjektivno. To približava postupnom odbacivanju prevladavajućim kulturološkim uvjerenjima u tehnologiju, rast i konkurenciju/konflikt te prebacivanju vrijednosti na jednostavno i harmonično u kontekstu zajednice.⁸³

4.3. Utjecaj novca na lokalne zajednice

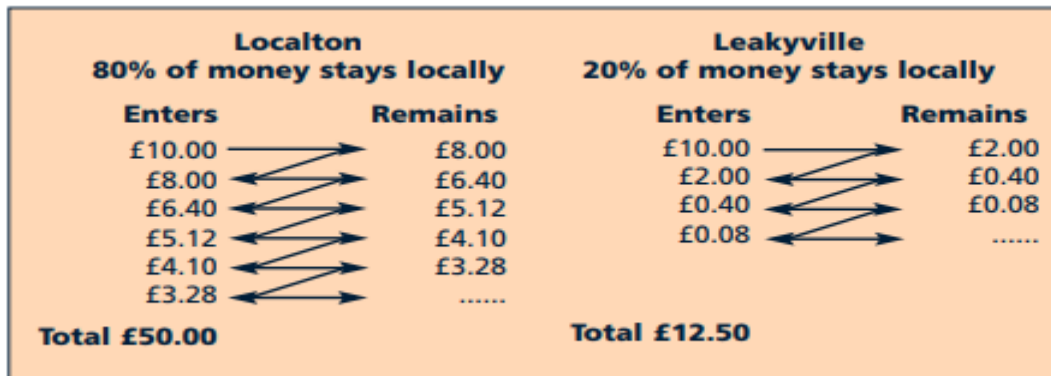
Promatrajući lokalnu ekonomiju kao živi organizam sa svojim specifičnostima u obliku resursa, upravljačkih kapaciteta, zajednice i slično, djeluje kao dinamičan sustav koji se adaptira novim potrebama kako bi se omogućio lokalni ekonomski razvoj. Kao što je ljudskom organizmu potrebna krv koja cirkulira cijelim tijelom čineći temelj opstanka, tako jednaku funkciju ima novac za lokalnu ekonomiju. Postavlja se pitanje koliko novca ostaje u lokalnoj zajednici u globaliziranom sustavu ekonomije s korporacijama koje su sveprisutne u lokalnim zajednicama, međutim ne dijele sudbinu samih zajednica. Odgovor na to pitanje potražila je organizacija *The New Economics Foundation* koja za cilj ima izgraditi novu ekonomiju u kojoj ljudi imaju stvarnu kontrolu. Njihova zamisao o **lokalnom multiplikatoru LM3** zamišljena je kao alat za siromašnije zajednice koja želi utvrditi gdje novac izlazi iz lokalne zajednice pa tako i zaustaviti sam izlazak. U kontekstu ovog rada logika ovog modela poslužit će kao alat koji govori o važnosti cirkuliranja novca u lokalnoj zajednici što će se spominjati u nastavku rada kao funkcija suvremenih lokalnih valuta. Zamisao je takva da dva pojedinca u dva različita grada dobiju istu sumu novca od 10 funti kao eksterni priljev u

⁸² WILSON, P.A., 1995., op cit. str. 621

⁸³ Ibid str. 654

lokalnu ekonomiju. Gradovi se razlikuju u tome što u prvom gradu, odnosno Localton-u ljudi troše čak 80 % novca lokalno dok u drugom gradu Leakyville-u ljudi troše samo 20 % na lokalnom tržištu što se može vidjeti na sljedećoj slici:

Slika 8. Projekcija multiplikatora⁸⁴

Slika iznad prikazuje imaginarne transakcije koje 80-postotnom lokalnom potrošnjom od 10 funti generiraju multiplicirajući efekt od 50 funti, a analogno 20-postotnom potrošnjom 10 funti na lokalnom području proizvodi se multiplicirajući efekt od znatno manjih 12,50 funti. Ovom projekcijom vidljiv je utjecaj novca koji uđe u lokalnu ekonomiju i većim dijelom se tamo i potroši, odnosno koliko se početni iznos novca može multiplicirati.

⁸⁴ SACKS, Justin, The money trail, *New Economics Foundation*, 2002. str. 16.

5. OSPORAVANJE MONETARNOG SUVERENITETA

U ovom poglavlju analizirana su kritička pitanja u vezi monetarnog suvereniteta, odnosno apsolutnog monopola države u izdavanju valuta. Propitan je koncept monetarne suverenosti i njegova podložnost utjecajima globalizacije, financijskih integracija i novih potreba koja se pojavljuju na tržištu kao i potrebe lokalnih ekonomija. Prikazane su neke od mana takvog sustava te koje posljedice takvi mehanizmi imaju na tržišne uvjete s kojima se susrećemo. Stavljani su u odnos s održivijim pretpostavkama djelovanja alternativnih valuta.

5.1. Nazadovanje lokalnih ekonomija

Uzimajući u obzir sve veću važnost održivog razvoja koji uključuje ekonomske, socijalne i ekološke sfere potrebno je omogućiti lokalne ekonomije kao sustav koji se može sve više na oslanjati na sebe. Više ciklički i manje linearni obrazac lokalne aktivnosti će smanjiti uvoznu ovisnost kao i izvoznu. Ovakav princip je teško ostvariv s postojećim monetarnim sustavom koji je usko vezan s automatiziranim nacionalnim, međunarodnim bankarstvom i financijskim mrežama. Počevši od pretpostavke kako siromašniji lokaliteti pružaju manje atraktivne investicijske prilike, depozitna sredstva koje je zajednica generirala preusmjerava se u bogatije dijelove zemlje ili svijeta s boljom zaradom što je prirodna pojava kada se uzme u obzir kako je primarni cilj što bolji poslovni rezultat. Monetarni sustav nije podređen svojim korisnicima u funkciji efektivnosti i pravednosti prema svim korisnicima jednako što za posljedice ostavlja pojave kao nezaposlenost i neadekvatno iskorištene lokalne resurse.

Lokalni razvoj urbanih i ruralnih sredina suočavaju se s problemom centralizacije sustava ekonomskih institucija i programa. Sve to upućuje na sistemski rizik, te na nužne promjene u istom. Način na koji bi programi bili upućeni u isto vrijeme na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou opisano je u izvještaju Europske komisije⁸⁵:

- Uklanjanje potpora i regulacija koje podupiru ne-lokalnu proizvodnju i ne-lokalno pružanje usluga
- Pomicanje poreznog opterećenja sa zaposlenja i dohotka na vrijednosti koje se

⁸⁵ ROBERTSON, James, *The New Economics of Sustainable Development: A Briefing for Policy Makers, A Report for the European Commission*, , 1997 str. 28

nalaze na zemljištima i njihovu potrošnju energije; na taj način bi se reducirale cijene zemljišta i inkorporirali troškovi centraliziranih energetske-intenzivnih proizvodnih sustava i transporta velikih udaljenosti čime bi se pristup zemljištima (i stambenoj industriji) učinio dostupan lokalnim ljudima i poticalo lokalnu proizvodnju i lokalnu potrošnju

- uvođenje minimalnog građanskog dohotka što bi omogućilo lokalnim ljudima uključivanje u poslove s pola radnog vremena te neplaćene poslove koji pridonose izravno ekološko i socijalno prihvatljivim aktivnostima u zajednici lokalne ekonomije
- Pronalazak načina za poticanje novca u lokalnom cirkuliranju umjesto curenja izvan
- Dozvoljavanje lokalnim vlastima izdavanje lokalnih valuta i poticanje lokalnih zajednica na formiranje shema lokalne razmjene (*eng. LETS - Local exchange trading schemes*) u situacijama kada je premalo nacionalne valute u lokalnoj cirkulaciji kako bi se omogućile isključive lokalne ekonomske transakcije
- poticanje uspostavljanja lokalnog bankarstva i financijskih institucija

5.2. Raspodjela dohotka

Kada se promatra statistika svijet je danas u prosjeku prosperitetno i ekonomski uspješno mjesto. Prosječni dohodak se povećao 8 puta od 1820. godine dok se populacija povećala 5 puta. Svjetska ekonomija je imala bolji učinak u drugoj polovici prošlog stoljeća nego ikada u prošlosti. Svjetski BDP povećao se 6 puta od 1950. godine do 1998. godine s prosječnom stopom rasta od 3.9 % po godini u odnosu na 1.6 % iz razdoblja od 1820. - 1950. godine i 0.3 % od 1500. - 1820. godine.⁸⁶ Razumno je dovesti u pitanje implicira li gospodarski rast i veći prosperitet. Uzimajući u obzir kako BDP označava ekonomsku vrijednost dobara i usluga izmijenjenih na tržištu i ako trošimo više i više novca na dobra, to je jer im dajemo veću vrijednost. Kontinuirani rast u BDP po glavi je razumno opravdanje kad se govori o rastu prosperiteta. Rast ekonomije je generirao beneficije u najmanju ruku nejednako. Petina svjetske populacije zarađuje samo 2 % svjetskog dohotka. Najbogatijih 20 % za kontrast zarađuju 74 % svjetskog dohotka. Velike nejednakosti u prosperitetu po bilo čijim

⁸⁶ STRANGE, Tracey, BAYLEY, Sustainable Development, *OECD insights*, 2008 str. 12. str

standardima - karakteriziraju razliku između siromašnih i bogatih. Ne samo da je to problem s humanističke strane gledanja, već je takav disparitet plodno tlo za socijalne tenzije.⁸⁷

Postoje podaci koji govore kako je 1820. godine jaz između bogatih i siromašnih gospodarstava, pogotovo između Velike Britanije kao najuspješnijeg gospodarstva i Afrike kao najsiromašnijeg bio u omjeru 4:1 u dohotku po glavi stanovnika. Do 1998. godine jaz između trenutno najuspješnijeg gospodarstva SAD-a i najsiromašnije regije, Afrike, povećao se na 20:1.⁸⁸ Efekt produbljivanja jaza vrijedi i za manje razvijene lokalne ekonomije u odnosu na više razvijene unutar nacionalnih ekonomija te općenito za transfer bogatstva od siromašnih prema bogatima. Studija njemačkih kućanstava (Kennedy 1994), podijelivši populaciju na deset dijelova jednake veličine ukazuje na kamatni efekt. Kako najbogatiji dio dobiva puno više nego što plaća, drugi dio populacije prima malo više nego što plaća dok preostalih osam dijelova primaju manje. Rezultat je postupno transferiranje novca od strane siromašnije većine prema bogatoj manjini.⁸⁹ Problematika raspodjele dohotka je dio sistemskog rizika postojećeg monetarnog sustava koja se pak ne može rješavati konvencionalnim metodama.

5.3. Problem špekulativnosti novca i kamatnog sustava

Špekulativnu prirodu novca predvidio je još 1936. godine jedan od najvećih ekonomista John Maynard Keynes iznijevši opažanje kako špekulanti ne mogu nanijeti štetu kao financijski balon na stabilnom tijeku gospodarstva. Takva pozicija postaje rizična i opasna kada gospodarstvo postane sam financijski balon (*eng. bubble*) u vrtlogu špekulacije. Kada kapitalni razvoj države postane nusproizvod aktivnosti kasina, posao je najvjerojatnije loš i površan. Špekulacija može igrati i pozitivnu ulogu u ekonomiji, odnosno utjecati na likvidnost i dubinu tržišta. To znači omogućavanje pomicanja velikih količina novca bez značajnog utjecaja na cijene. Na manjem tržištu čak i jedna velika transakcija može utjecati na cijene. Unatoč tome špekulativne proporcije u današnjem sustavu su prevelike.

⁸⁷ JACKSON, Tim, *PROSPERITY WITHOUT GROWTH*, Earthscan 2009 str. 58

⁸⁸ CINI, V., DRVENKAR, N., MARIĆ, J. 'Problem raspodjele dohotka i analiza siromaštva Republike Hrvatske, *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, vol. XXIV, 2011, str. 122

⁸⁹ ROBERSTON, James op. cit. str. 63

Trgovinska bilanca na međunarodnim tržištima dostigla je impresivnih 3.2 trilijuna američkih dolara po danu do 2007. godine čime se može dodati još 2.1 trilijuna američkih dolara trgovine derivatima valuta. Preko 95 % od tog trgovanja je špekulativne prirode, a manje od 5 % je zapravo korišteno za stvarnu međunarodnu razmjenu dobara i usluga.⁹⁰ Tome svemu pridonosi formulacija globalnog monetarnog sustava koji je strukturiran kao mreža tijekova. Kroz mrežu neke države protječu monopolističke nacionalne valute ili grupe država što bi se odnosilo na euro-zonu. Tehničko opravdanje za održavanje monopolističke jedinstvene valute u pojedinoj državi je optimizacija efikasnosti formiranja cijena i razmjene na nacionalnom tržištu. Svaki pojedini nacionalni monetarni sustav obavijen je striktnim regulacijama kako bi se ovakav sustav održao. Taj regulatorni sustav se prelijeva na bankarske institucije koje su svojevrsna strukturna i ponašajna kopija. Kao potvrda ovakvog sustava, poslužila je i simultana kriza 2008. godine kroz velike svjetske banke. Kriza je tako inicirana u SAD-u pogodila i Republiku Hrvatsku te produbila strukturne manjkavosti s padom izvozne potražnje, drastičnom smanjenju stranih ulaganja i otežanom inozemnom zaduživanju.⁹¹ Ovakve manjkavosti monetarnih sustava proizlaze iz pogrešnog shvaćanja novca. Poneki od najvažnijih razloga se odnose na:

1. Pogrešno shvaćanje rasta

Odnosi se na vjerovanju kako novac temeljen na kamatama može rasti zauvijek. Kako bi se ukazalo na dugoročni utjecaj novca, iskorišten je poznati primjer Josipovog centa investiranog uz kamatu od 5 % u početnoj godini. U 2000. godini ovaj cent bi vrijedio preko 500 milijardi kugli zlata koje teže kao Zemlja, po cijeni zlata u toj godini. Bez složenog ukamaćivanja, akumulirana suma bi bila 1.01€. Ovaj primjer pokazuje kako nije kamata problem, već složeno ukamaćivanje. Ipak se preko diskontiranog tijeka novca kamata i složeno ukamaćivanje pruža temelj za sve procjene ekonomske efikasnosti za investiranje u konvencionalnim valutama.⁹²

⁹⁰ LIETAER, Bernard, 2010., op. cit. str. 9

⁹¹ MLIKOTIĆ, Stipe, 'Globalna financijska kriza-uzroci, tijek i posljedice, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 44, 2011, str. 91

⁹² KENNEDY, Margrit, *Financial Stability A Case for Complementary Currencies, Tasks and Responsibilities of Institutions of the Financial Sector*, 2010, str. 2.

2. Problem transparentnosti

Odnosi se na drugi problem kamatnog mehanizma u ekonomskom sustavu. Većina ljudi misli da plaćaju kamatu samo ako posuđuju novac. Zapravo svaka cijena sadrži određenu sumu kamate ovisno o udjelu kapitala iskorištenog po jedinici *output-a*. Na primjeru Njemačke odnosi variraju od 12 % udjela kamate u cijeni odvoza smeća (s obzirom da je udio kapitalnog troška relativno nizak, a udio fizičkog rada relativno visok) do 38 % na pitku vodu i do 77 % u najmu za stambeni građevinski sektor. U prosjeku njemačko stanovništvo plaća 45 % kamate u cijenama dobara i usluga.⁹³

Kao što postoje još brojni razlozi manjkavosti trenutnog monetarnog sustava i općenitog sustava novca javljaju se isto tako brojne posljedice. Jedna od njih je inflacija. Inflacija se smatra integralnim dijelom svakog sustava novca, gotovo prirodnim jer svaki nacionalni monetarni sustav funkcionira s duboko ukorijenjenom inflacijom. Kako je inflacija uzeta kao zadana, većina ekonomista smatra kako je kamata instrument s kojim se bori protiv inflacije dok je zapravo kamata glavni uzrok iste. Za kratki rok su zaista kretanja kamate i inflacije obrnuto proporcionalna jer ako se sustav kreditira, smanjuju se kamate te se pušta više novca u opticaj što dovodi uglavnom do povišenja stope inflacije. Ako se sustav manje kreditira, usporava se s manjim opticajem novca u sustave te stvara barijeru inflaciji.

Pitanje je što se događa dugoročno. Ako se novac stvara preko bankovnih pozajmica uz određene kamate kako bi se vratio potreban iznos, količina novca postaje sistemski nedovoljna te je potrebno generirati novi. Empirički rezultati govore nam kako je eksponencijalna ekspanzija proizvodne ekonomije nemoguća dugoročno, jer bi eksponencijalno povećanje M1 mase novca trebalo biti izbjegavano kako bi se spriječila hiperinflacija. Eksponencijalni rast se odvija na tržištu imovine, ponajviše na tržištu vrijednosnim papirima koji je eksponencijalno rastao zadnjih desetljeća. Ako se njihov rast ne podudara s rastom u proizvodnoj ekonomiji, njihov utjecaj na ekonomiju postaje nadmoćan. Inflacija se u trenutnom sustavu ne može spriječiti, ali može se držati na nižim razinama desetljećima dok se samo - regulacija sustava sama ne izvrši. Drugi problem eksponencijalnog rasta se odvija kroz **monetarnu nestabilnost**. Naviknuti smo na promjene nacionalne valute na dnevnoj bazi. Ranih 1990- ih, špekulativni novac je imao ogromne priljeve u Tajland,

⁹³ Ibid str. 3

Maleziju i Koreju, samo da bi se povukao nakon nekoliko tjedana. Tamo gdje su se špekulanti povukli, ostavili su devastirajuće efekte na kulturu, ekologiju i društvo.⁹⁴

5.4. Alternativne valute kao alat održivog razvoja

Alternativne valute, odnosno komplementarne valute kao obuhvatan termin mogu se definirati kao sredstvo plaćanja s ugrađenim ciljem djelovanja. Njihova namjena nije kako bi zamijenili postojeću nacionalnu ili međunarodnu valutu nego služile kao komplement, odnosno nadomjestak socijalnim, kulturnim ili ekološkim područjima koje ne funkcioniraju najbolje, a nova likvidnost se može generirati bez novih poreznih opterećenja ili dodatnih troškova lokalne ili nacionalne vlasti. Valja razlikovati oblike komplementarnih valuta poput onih u trgovačkim centrima u obliku kupona ili skupljanjem bodova zračnih milja koji potiču stanovništvo na veću potrošnju i komercijalizaciju postojećih dobara i usluga koje imaju upitnu ulogu u održivom razvoju postojećeg sustava. Komplementarne valute tzv. nove ekonomije imaju interese i općenito su potaknute i upravljane od strane nevladinih organizacija, formirane kao odgovor percipiranoj neodrživosti konvencionalnog ekonomskog sustava.

Mnogi zagovaratelji komplementarnih valuta inspirirani su zelenom ekonomijom i drugačije političke ekonomije kao alat održivog razvoja. Mnoge *think tank* organizacije nove ekonomije, odnosno one organizacije koje okupljaju stručnjake koji pokušavaju dati odgovore na određena ekonomske ili političke probleme kao i nevladine organizacije, prednjače u eksperimentiranju s valutama u posljednjih 30 godina. Neke od njih su New Economics Foundation (UK), Strohalm (Nizozemska), The Schumacher Society (SAD), SANE (Južnoafrička republika) i Living Economies (New Zealand).⁹⁵

5.4.1. Ekonomska sfera

Zdrava ekonomija funkcionira kao održivi sustav kada je iskorišten potencijal efikasnosti te otpornost na promjene i šokove. Istraživanja su pokazala kako priroda ne selektira

⁹⁴ Ibid str. 4

⁹⁵ SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, 2013., op. cit. str. 5

maksimalnu efikasnost nauštrb otpornosti, već traži optimalnu ravnotežu između oboje jer su obje karakteristike važne za dugoročnu stabilnost.⁹⁶ Efikasnost se mjeri mogućnošću sustava da procesuiraju protok određene količine energije i informacija. Otpornost se mjeri mogućnošću sustava da se oporavi od smetnji, a varijable su dalje definirane kako slijedi⁹⁷:

1) *Efikasnost*: izvršavanje kapaciteta mreže da izvršava aktivnosti kroz dovoljno organiziran i efikasan način uz zadržavanje integriteta kroz vrijeme

2) *Otpornost*: rezerva mrežnih fleksibilnih utočišnih pozicija i različitost aktivnosti koje se mogu koristiti kako bi se suočile s neispitanim smetnjama i potreba za daljnji razvoj

Prednost sekundarne cirkulirajuće valute koja je bazirana na drugačijim principima od primarne nacionalne valute je u tome što dodaje dimenziju otpornosti te pruža drugačiju metodu razmjene. Ovakve alternative također pomažu stvoriti različitost kreditnih izvora i opcija te stvoriti umreženiju strukturu između sudionika na tržištu.

Ekonomski sfera održivog razvoja očituje se kroz različite načine bilo izravnim učinkom ili pak neizravnim kao što je prepoznavanje neformalnog rada ili vrednovanje vještina koje inače nisu bile vrednovane formalnim tržištem rada. Komplementarne valute mogu izravno proizvoditi radna mjesta ili biti razvojna baza za gradnju vještina koje su iskoristive na tržištu rada. Većom cirkulacijom novca u zajednici povećava se i ekonomski multiplikator novca što za posljedicu ima i povećanje lokalne ekonomske aktivnosti. Prema tome povećana ekonomska aktivnost na lokalnoj razini utječe na pojačanu konzumaciju lokalnih proizvoda. Uključivanje socijalno osjetljivih grupa u lokalne sustave razmjene pruža mogućnost socijalno ugroženima dostupnost proizvoda koji to prije nisu bili. Kada se smanjuje ekonomska aktivnost što za posljedicu ima skupo i neadekvatno kreditiranje, cirkulacija sekundarne valute može pružiti lokalnim tvrtkama izvor financiranja bez obračunavanja kamata.⁹⁸

⁹⁶ SPELLMAN, William, Complementary Currencies Increase Economic Sustainability, str. 1

⁹⁷ Ibid str.2

⁹⁸ MICHEL, Arnaud, HUDON, Michel, op. cit. str. 3

5.4.2. Socijalna sfera

Održivi razvoj zahtjeva eliminaciju fragmentacije, odnosno ekološka, socijalna i ekonomska pitanja moraju biti integrirani kroz proces donošenja odluka kako bi razvoj uistinu usmjeravao prema onom održivom.⁹⁹ Sustav koji će uzimati u obzir budućnost svojih građana, kapital te participaciju, posebice u društveno korisnom radu. Primjerice kultura okrenuta zajednici regije u Indiji po imenu Kerala smanjila je socijalne konflikte stavljajući naglasak na pravičnu raspodjelu ekonomskih resursa umjesto isključivo njihove proizvodnje snižavanjem stope reprodukcije i potrošnje.¹⁰⁰

Socijalna održivost implicira na očuvanje socijalnog kapitala, promoviranje kooperacije, povjerenja i kohezije unutar zajednice za dobrobit svih članova zajednice. Budući da komplementarne valute stvaraju manje krugove razmjene, ima mogućnost njegovanja izgrađivanja zajednice kroz povećanje povjerenja i snažnijih veza poslovnih subjekata i korisnika. Teorija socijalnog pokreta uključuje opći populacijski resurs koji utjelovljuje oblik i uspjeh socijalnog pokreta jer valuta zajednica pokušava osnažiti ekonomski marginalizirane dijelove društva kao i tržišta rada.¹⁰¹ Drugim riječima, lokalne sheme razmjene mogu pomoći siromašnima i nezaposlenima uspostaviti mikro-poduzetništvo i generirati dodatni prihod za svoja kućanstva. Omogućuje kućanstvima dislocirati vještine i kompetencije i mogućnost diversifikacije izvora prihoda.¹⁰² Nakon što se ljudima omogući mogućnost rada kroz lokalne sheme koji prije nije bio prepoznat, utječe na samopouzdanje ljudi pa tako i na opće blagostanje. Dodatnim umrežavanjem u lokalne sheme razmjene ljudi imaju prilike razviti nova poznanstva kao i prijateljstva.

⁹⁹ EMAS, Rachel, The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles, *Brief for GSDR*, 2015, str. 3

¹⁰⁰ BASIAGO, Andrew D., Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice, *The Environmentalist*, vol. 19, 1999, str. 146

¹⁰¹ COLLOM, Ed, Community currency in the United States: The social environments in which it emerges and survives, *Environment and Planning A*, vol. 37, 2005 str. 1566

¹⁰² GOMEZ, Georgina M., HELMSING, A.H.J., Selective Spatial Closure and Local Economic Development: What Do We Learn from the Argentine Local Currency Systems?, *International Society for Ecological Economics*, 2008, str. 2489

5.4.3. Ekološka sfera

Kako bi se postigao ekološki održiv razvoj potrebno je modificirati trenutne potrošačke preferencije i proizvodne tehnike koje su efikasne u ekonomskim terminima, ali prijete ekološkoj otpornosti cjelokupnog sustava.¹⁰³ Glavni motiv lokalnog pokreta, odnosno ekolokalizacije ima korijen u ekološkom pokretu naglašavajući ekološke probleme povezane s procesom globalizacije. Suvremeno industrijsko društvo poduprto je s "jeftinim" fosilnim gorivima čija će cijena neupitno rasti u bliskoj budućnosti. Lokalizacija promovira mehanizam koji smanjuje utjecaj na ekologiju uzrokovan globalnom trgovinom te smanjuje trošenje prirodnih resursa kroz proces uvozne supstitucije. Interes za smanjenjem prehrambenih milja (*eng. food miles*) i poticanjem re-lokalizacije proizvodnje hrane reflektira jedan aspekt ovog pokreta.¹⁰⁴

Količina energija iskorištena za transport u industrijskim zemljama značajno je porasla u zadnjih 40 godina, ne samo jer se više dobara konzumira, već se težište proizvoda pomiče na veće i veće udaljenosti kao rezultat koncentriranije i sofisticiranije proizvodnje. U Velikoj Britaniji broj prevezenih tona po milji porastao je za 150 % između 1952. i 1992. godine iako je proizvodnja ugljena, čelika i ostalih masovnih dobara pala. Studija Stefanie Böge s instituta u Wuppertalu u Njemačkoj ukazala je na potencijal lokalizacije proizvoda. Kao primjer uzet je jednostavan proizvod, jogurt s okusom jagode koji se može napraviti kod kuće s mlijekom i voćem iz neposredne okoline te je zaključeno kako industrijski sustav sa svojim komponentama mora prijeći iznenađujućih 3494 km prije nego mala staklenka završi na polici supermarketa što je vidljivo na sljedećoj slici:¹⁰⁵

¹⁰³ HARRIS, M. Jonathan, Sustainability and Sustainable Development, *International society for Ecological Economics*, 2003 str. 3

¹⁰⁴ SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, Harnessing Grassroot Innovations: Complementary Currencies and Sustainability, *International Conference on Community and Complementary Currencies*, 2011, str. 8

¹⁰⁵ DOUTHWAITE, Richard, Strengthening Local Economies for Security in an Unstable World, *Short circuit*, 1998, str. 41

Slika 9. Prikaz količine kretanja transporta za proizvod jogurta od jagode¹⁰⁶

Prikazom količine transporta koji se mora izvršiti kako bi se jogurt s okusom jagode pojavio na policama u supermarketu, može se uvidjeti koliko je kompleksan proces proizvodnje naizgled jednostavnog proizvoda kojemu je odredište supermarket u Stuttgartu.

¹⁰⁶ Ibid str. 41

Jedan od važnijih koncepata ekološkog održivog razvoja jest ekološki otisak (*eng. ecological footprint*) koji definira i vizualizira ekološke nepravde u terminima neravnomjerne distribucije ekološkog prostora. Drugim riječima, otisak se stvara na račun kapaciteta apsorpcije resursa i onečišćenja od strane pojedinaca, gradova i država. Lokalnim shemama razmjene moguće je pružiti tržište za ponovnu upotrebu neželjenog dobra. Primjerice sustav za ponovnu upotrebu proizvoda jest *Tauchticket* model iz Njemačke kojim je omogućeno trgovanje korištenih knjiga i ostalih dobara.¹⁰⁷ Sustavom valuta može se promovirati i ponašanje koje reducira utjecaj na okoliš. Dugotrajan primjer odnosi se na javno izdanu valutu u brazilskom gradu Curitiba. U zamjenu za sudjelovanje u recikliranju, žitelji mogu koristiti skupljene jedinice na druge usluge uključujući javni prijevoz.¹⁰⁸ Mnogi su primjeri promicanja ekološki osviještenog ponašanja koje su potaknute korištenjem nekih od lokalnih shema razmjene koje pridonose održivoj potrošnji i racionalnom korištenju resursa.

¹⁰⁷ SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, 2011., op. cit. str. 11

¹⁰⁸ Ibid str. 11

6. PRIMJERI DOBRE PRAKSE

U sljedećem dijelu rada izloženi su uspješni praktični primjeri koji se razlikuju po svojoj svrsi i pojavnom obliku. Obrađeni su primjeri sustava lokalnih valuta, uslužnih kredita te uzajamnih razmjena. Sustavi tržišta trampe nisu navedena u primjerima dobre prakse zbog svoje ograničene upotrebe i pripadajućih efekta. Praktični primjeri variraju od onih koji su osnovani početkom 20. stoljeća do onih koji su u funkciji nekoliko godina. Redom su obrađeni sustavi:

- Chiemgauer regio- novac
- Spice housing vremenski krediti
- Bangla-Pesa
- Wir-Bank

6.1. Chiemgauer Regio - novac¹⁰⁹

Chiemgauer je projekt koji je zamišljen od strane profesora Christiana Gelleria pri školi Waldorf u gradu Prien am Chiemsee na jugoistočnom dijelu pokrajine Bavarie u kojem obitava oko pola milijuna ljudi. Šest studenata je prihvatilo sudjelovati u projektu i potom su napravili istraživanje tržišta. Projekt je koncipiran tako da zadovoljava svaku interesnu skupinu koja je dio samog projekta.

- Više prometa za poslovne subjekte
- Sponzorstvo za školu
- Motivacija roditelja, profesora i učenika da sudjeluju

Projekt se morao izdvojiti iz škole u trenutku kad je postao prevelik. Godine 2005. otvoreni su regionalni uredi u 5 područja koji i danas postoje.

• Tehničke značajke¹¹⁰

Vrijednost jednog Chiemgauera iznosi jedan euro. Ostale vrijednosnice su s oznakama od 2, 5, 10, 20 i 50. Novčanica Chiemgauera ima 14 sigurnosnih značajki kao što su ultraljubičaste

¹⁰⁹ GELLERI, Christian, Chiemgauer Regiomoney: Theory and Practice of a Local Currency, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 13, 2009, str. 61

¹¹⁰ Ibid str. 73

boje, tiskanje logotipa, vodeni pečat, boje koje se ne mogu duplicirati, individualni serijski broj i slično. Novčanice Chiemgauera stare. Ležarina od 2 % se obračunava na kvartalnoj bazi i 8 % na godišnjoj. Sljedeća slika prikazuje novčanice u navedenim nominacijama:

Slika 10. Novčanice Chiemgauera¹¹¹

Slika prikazuje izgled novčanica koje se koriste za lokalnu valutu. U dnu na vrijednosti od jednog Chiemgauera vidljiv je prostor predviđen za obilježavanje plaćanja naknade ležarine. Euro se može zamijeniti za Chiemgauer u 50 izdavačkih ureda u regiji u omjeru 1:1. Kao bonus može se odabrati neprofitna organizacija koja dobije 3 % od razmjene. Ovaj dio navodi se kao važna motivacija za korisnike jer mogu podržavati svoju organizaciju ili općenito aktivnosti za opće dobro. Podaci za vrijeme izdavanja članka 2009. godine o valuti Chiemgauer govore kako 2500 korisnika razmjeni 100.000 € u Chiemgauer na mjesečnoj bazi. To znači da neprofitne organizacije dobivaju 3000 Chiemgauera mjesečno ili 36.000 na godišnjoj bazi. Korisnici mogu kupovati u 600 poslovnih subjekata. Ako subjekti posjeduju puno Chiemgauera, mogu ih razmijeniti natrag u Euro, ali tada plaćaju 5 %. Za 21 Chiemgauer dobiju 20 Eura, a 1 Chiemgauer ide prema neprofitnim organizacijama.

¹¹¹ Ibid str. 61

- **Efekti Chiemgauera**¹¹²

Regionalni poslovni ciklusi se stimuliraju i razvija se regionalna mreža. Trgovine s hranom primjerice preferiraju jabuke iz regije jer mogu koristiti Chiemgauer s lokalnim farmerima. Neprofitne organizacije dobivaju novac za važne svrhe kao što su edukacija, rad za očuvanje okoliša i slično. Troškovi koji se obračunavaju kod razmjene novca funkcioniraju kao mali porez na uvozna dobra. Dugoročno gledano regionalna dobra postaju jeftinija, a globalna dobra skuplja. S povećanom potražnjom za lokalnim dobrima predviđa se veća troškovna efikasnost te sinergijski učinci uzajamnog poslovanja čime distribucija prema neprofitnim organizacijama ne uzrokuje inflaciju. Promatrajući kretanje prometa zabilježen je stabilan rast u odnosu na prihvaćanje regionalne valute. Promet se povećao 30 % u 2008. godini na 3,6 milijuna eura. Kada se analizira promet, može se zaključiti kako je trećina novonastalog prometa generirana lokalnom cirkulacijom. To je gotovo 600.000 € dodatne vrijednosti. Primjeri koji govore u prilog tome su jabučni sokovi koji se više ne uvoze iz sjevernog dijela Njemačke ili biljno gorivo koje služi kao komplement naftnom gorivu iz arapskih zemalja. Samim time se optimiziraju i postojeći proizvodni kapaciteti. Unatoč tome valja napomenuti kako poslovni subjekti plaćaju naknadu od 2 % na promet s Chiemgauerom, međutim navodi se troškovna poluga kao pozitivni kompenzacijski efekt. To su primjerice troškovi promocije često iznose i više od 30 %, a na njih utječe poslovna umreženost sustava.¹¹³

6.2. Spice Housing vremenski krediti¹¹⁴

Socijalna organizacija Spice začela je novu metodu vremenskog bankarstva u uslugama javnog stanovanja na inovativan način. Spice koristi vremensko bankarstvo kao krajnji alat u promoviranju aktivnog građanstva, reduciranju ovisnosti o socijalnoj pomoći te konačno reformirati javne usluge s koprodukcijom. Postoje brojni izazovi s kojima se suočava tradicionalno vremensko bankarstvo kao što su ograničena financiranja, netrošenje vremenskih kredita uzrokovane slabim opcijama za trošenje ili teškoće u prihvaćanju

¹¹² Ibid str. 71

¹¹³ Ibid str. 72

¹¹⁴ NAUGHTON-DOE, Ruth, Time Banking in Social Housing: A Toolkit for Co-production in Public Services, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 71

koncepta reciprociteta. Također su prisutne barijere u kompleksnosti rizika povezane s ranjivošću ljudi i potrebnih kriminalnih dosjea, pogotovo tamo gdje je organizacija financirana od strane lokalnih vlasti.

Vremensko bankarstvo u Walesu zalaže se za drugačiji pristup u kojem ima cilj razvoja zajednice kroz izgradnju partnerskih odnosa između organizacija i usluga lokalne zajednice. Umjesto stvaranja novih organizacija vremenskih banka, *Welsh* model potiče postojeće organizacije u usvajanju vrijednosti vremenskog bankarstva. Umjesto individualne razmjene, građani zarađuju kredite izravno se uključujući u lokalne agencije, organizacije zajednica i javne službe. Vodeći se Welshkim modelom Spice organizacija aplicira svoj model vremenskog bankarstva na javne službe kao što su školstvo, zatvori i udruženja javnog stambenog sektora. Udruženje javnog stambenog sektora United Welsh Housing Association u Cardiffu potpisalo je ugovor sa Spice organizacijom koja će implementirati vremensko bankarstvo kao metoda za pojačanom participacijom stanara i revitalizacijom vremenskog bankarstva. Do tada su postojali problemi oko okupljanja kritične mase, neuspjeh oko uključivanja socijalno isključenih što smanjuje pozitivne efekte i participaciju.

Važno je uključiti diversifikaciju načina zarađivanja vremenskih kredita što privlači više ljudi u sustav. Sukladno tome organizacija Spice formirala je sustav u kojem stanari zarađuju kredite za sudjelovanje na sastancima stanara, pružanje povratnih informacija te sudjelovanje u organizaciji događanja (*eng. events*). Stanari tada troše kredite na popisu nagrada i aktivnosti. Organizacija Spice je izgradila partnerstva s uzajamnom koristi s penjačkim centrom, umjetničkim centrom, Cardiff Blues rugby organizacijom te frizerskim salonima od kojih su svi bili zainteresirani u povećanju i izgradnji ciljeva socijalne odgovornosti. Lokalne vlasti prihvaćaju Spice kredite za pristup javnom bazenu i teretani kako bi pomogli uključanju socijalno isključenih sa svojim uslugama. Kao dodatna korist proizašla iz transakcija jest da zarađivanjem i trošenjem ljudi sudjeluju u aktivnostima zdravog življenja. Značajna je prednost što Spice konstatno bazira nagrade s preferencijama svojih korisnika, a to ide u prilog dinamičnom razvijanju sustava. Uspjesi stambenih udruga još su uvijek u procesu istraživanja, međutim prvotne povratne informacije ukazuju na povećanu participaciju, povećanja u zajedničkom radu i sudjelovanju u zdravim aktivnostima. Kao dugoročan cilj imaju općenito poboljšanje u uslugama. Zabilježen je i uspjeh organizacije

Spice u uključenju najisključenije skupine u društvu, i.e. beskućnike, u kojem stvara fleksibilnu shemu za sudjelovanje istih kako bi ostvarili smještaj i prehranu.¹¹⁵

6.3. Bangla-Pesa¹¹⁶

Bangla-Pesa je sustav u Keniji koji koristi kolaborativni kreditni model poznat kao i uzajamni kredit kroz mrežu lokalnih poduzeća čiji se vlasnici često muče ostvariti i osnovne potrebe pošto se radi općenito o državi u kojoj preko 50 % stanovništva živi u ekstremnom siromaštvu što kao rezultat ima rapidno rastuća neformalna naselja (*eng. slum*). Pokretač projekta je organizacija Koru-Kenya čiji je cilj rast zajednica na osnovu vlastitih resursa. Na taj način pokrenuli su projekt Bangla-Pesa u 2013. godini u neformalnom naselju nazvanog Bangladesh u blizini drugog najvećeg grada u Keniji - Mombase.

Bangla - Pesa nastala je po uzoru na prvu valutu zajednice Eco-Pesa pokrenutu od strane Koru-Kenya organizacije koja je za cilj imala poboljšati zdravlje stanovnika i stanje okoliša u Kongowea *slumu*. Na temelju tog iskustva pokušali su riješiti probleme koji su se tada pojavili: premalo poslovnih subjekata se uključilo u odnosu na broj ljudi u zajednici, manjak motiva u kupnji Eco-Pesa jedinice s obzirom da je nacionalna valuta bila previše vrijedna kako bi se komplementirala te je program bio previše ovisan o donorima. Za odgovor su uključili veći broj poslovnih subjekata prije pokretanja projekta što su uspjeli oformiti osnivanjem *Bangladesh Businesses Network* sustava koji je okupljao većinu poduzeća u naselju. Kada se govori o poduzećima, odnosno poslovnim korisnicima, isti su smatrani takvima ako proizvode i troše dobra i usluge lokalno. Prilikom učlanjenja članovi dobiju 400 Bangla -Pesa jedinica, a pola bi se zadržalo kako godišnja naknada od koji se 5 članova odbora te kako bi se platili javne usluge u zajednici kao što je primjerice organizacija mladih koji su zaduženi za zbrinjavanje otpada. Bangla-Pesa su voucheri u vrijednostima od 5, 10, 20 i 50, a kako bi ih učinili vizualno što privlačnijima, izradio ih je lokalni umjetnik, ravnatelj umjetničkog odjela Mombasa akademije, Karol Opondo. Novčanice su korištene u paritetu s

¹¹⁵ Ibid str. 74.

¹¹⁶ RUDDICK, William O., RICHARDS, Morgan A., BENDELL, Jem, Complementary Currencies for Sustainable Development in Kenya: Case of the Bangla-Pesa, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 26

Kenijskim šilingom kako bi se postavila vrijednost dobara i usluga. Na sljedećoj slici vidljive su neke od novčanica Bangla-Pesa.

Slika 11. Novčanice Bangla-Pesa¹¹⁷

Na slikama se može vidjeti raskoš u vizualnom efektu koji za cilj ima veću privlačnost za motiviranost korištenja. Motivi na novčanicama temeljeni su uglavnom na tradicionalnim i lokalnim vještinama i metodama rada.

- **Efekt Bangla-Pesa vouchera¹¹⁸**

U istraživanju provedenom već u prvom tjednu distribucije Bangla-Pesa vouchera, 105 poduzeća zaprimilo je vouchere. 69 tih poduzeća unaprijed se registriralo te su oni uključeni u evaluaciju. Najviše su se voucheri koristili u pripremanju hrane, tekstilnom tipu razmjene te trgovanju ugljenom kao energentom i trgovanjem miješanom robom. 83 % ispitanika dalo je povratnu informaciju kako im se ukupna trgovinska bilanca povećala. Samim time začetnici projekta smatrali su kako bi takav rezultat jednostavno bio opravdan zamjenom trgovine prijašnjeg kenijskog šilinga, međutim 89 % ispitanika mreže nisu prijavili smanjenje

¹¹⁷ Novčanice Bangla-Pesa Dostupno na: <https://qz.com/86618/introducing-the-bangla-pesa-kenyas-beautiful-new-complementary-currency/>

¹¹⁸ RUDDICK, William O., RICHARDS, Morgan A., BENDELL, Jem, op. cit. str. 28,29

trgovanja šilingom, već se radi o dodatnim transakcijama. Podatak govori kako trgovanje u valuti Bangla-Pesa iznosi 22 % ukupne dnevne trgovine što odgovara ugrubo 4.500 € nove vrijednosti u trgovanju u zajednici nakon 3 mjeseca. Takvi podaci idu u prilog održivom razvoju jer je ukupna vrijednost organizacije i implementacije projekta iznosila oko 4.000 €. Specifično za slučaj Bangla-Pesa je kako su nakon članka u lokalnim novinama kako se u zajednici više ne koristi šiling, osnivači završili u zatvoru, ali optužbe su na kraju odbačene od strane državnog odvjetnika što je kao posljedicu imalo uključenje lokalnih vlasti u sam projekt te do kolovoza u 2014. projekt je brojio preko 200 poduzeća s uključenim školama, klinikama i crkvama u sustav.¹¹⁹

6.4. WIR-Bank shema

Primjer sheme koja je najveća po opsegu i utjecaju na ekonomiju jest švicarska shema reciprocitetnih kredita WIR-Bank inspirirana također djelima Silvia Gesella koja broji preko 70.000 korisnika diljem države. Njeni su članovi uglavnom poslovni korisnici čije je članstvo ograničeno u smislu kategorizacije što znači da mogu sudjelovati samo mala i srednje velika poduzeća. Osnovana 1934. kao WIR-Bank ili ekonomski krug (*njem. Wirtschaftsring*) također je najstariji sustav razmjene temeljen na novcu koji vrijedi samo u krugu organizacije. U sustavu se razmjenjuju svi tipovi dobara i usluga, kao što je graditeljstvo, hotelski smještaji, restoranski obroci, rabljena vozila, pravne usluge s ponudama koje su objavljene na internetskim alatima kao što je Wir-Plus.¹²⁰

Registrirani korisnici objavljuju svoje ponude i potražnje, a cijene su izražene u švicarskim francima i WIR francima gdje određeni korisnici naznačuju do koje razine primaju uplate u WIR francima dok minimalna razina iznosi 30 %. WIR franci nisu konvertibilni u nacionalnu valutu te funkcioniraju zatvoreni krug plaćanja. Svakom WIR kreditu dodijeljena je i dugovna strana te je bilanca sustava jednaka nuli. Krediti se kvalitetnije kontroliraju kao općenita bilanca jer WIR-bank ima funkciju komercijalne banke kao i centralne.¹²¹

¹¹⁹ Ibid str. 20

¹²⁰ WIR-Plus publikacije Dostupno na: <<https://www.wir.ch/bank/private/kundenmagazin/wirplus/>> [Pristupljeno 10. rujna 2017].

¹²¹ STODDER, James, LIETAER, Bernard, The Macro-Stability of Swiss WIR-Bank Credits: Balance, Velocity, and Leverage, *Comparative Economic Studies*, vol. 58, 2016, str. 572.

Pokazalo se kako WIR-Bank s 6.5 milijardi švicarskih franaka trgovine na godišnjoj razini ima makroekonomski stabilizirajući utjecaj sa svojim kontra- cikličkim utjecajem. Napominje se također kako generiranje kupovne moći WIR-Banka može poslužiti kao moćan instrument u efektivnom makroekonomskom stabiliziranju u odnosu na primjerice M2 masu. Jedno od važnijih obilježja jest to da WIR franak koegzistira sa švicarskim frankom te kako će se WIR valuta biti prihvaćena onda kada je nacionalna valuta oskudna u ponudi. WIR promet će dakle biti koncentriran gdje je inflatorni potencijal najmanji. Prema tome, WIR franak djeluje kao supstitucija švicarskom franku gdje je on nedostupan. Sukladno tome efekt povećanja WIR obrtaja nije inflatoran, već djeluje kao instrument anti deflacije.¹²²

¹²² STODDER, James, Complementary credit networks and macroeconomic stability: Switzerland's Wirtschaftsring, *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 72, 2009 str. 92.

7. MOGUĆNOSTI KORIŠTENJA ALTERNATIVNIH VALUTA U FUNKCIJI RAZVOJA LOKALNIH ZAJEDNICA

Na temelju dosadašnjeg izlaganja moglo se primijetiti kako alternativne valute pomažu u lokalnom razvoju. Na koji način utječu na razvoj ovisi o pojavnom obliku kao i o samoj svrsi valuta. Budući da je teško promatrati razvoj neke lokalne zajednice prema makroekonomskim pokazateljima kao što su BDP u nekom razdoblju, stopa inflacije potrošačkih cijena, istraživačka literatura koja je navedena u nastavku ukazuje na razvoj zajednica tako što predočuje razne utjecaje praktičnih primjera alternativnih valuta u izravnom utjecaju na neku zajednicu. Na taj način će se predstaviti podaci o lokalnom razvoju.

Primjerice SOL valutna shema koja se temelji na vremenskim jedinicama kao i na *loyalty e-card* (lokalna valuta) kako bi se potakla socijalna ekonomija i lokalno i dogovorno trošenje koje su prisutne u 7 regija u Francuskoj¹²³. Fare(2012) ukazuje kako anketiranje 97 članova francuske SOL sheme prikazuje kako 60,8 % ispitanika konzumira više proizvoda lokalno.¹²⁴ Na primjeru *Punto Transacciones* u San Salvadoru, glavnom gradu države Salvador, u Srednjoj Americi u sustavu uzajamne razmjene Groppa (2013) prema podacima navodi kako se povećava multiplikator novca obeshrabrivanjem nakupljanja viškova valute *Trans* bez daljnjeg apliciranja, granična vrijednost konzumiranja raste, odnosno težnja za konzumiranjem lokalnih dobara raste kao i iskorištavanje lokalnog rada. Osim multipliciranja novca, anketa izvršena u 2012. godini pokazuje kako je kod 60 % poslovnih zabilježen značajan porast u prodaji (34 % navodi kako su imali manji porast) te kako je 70 % poslovnih subjekata financiralo operativne poslove s komplementarnom valutom.¹²⁵

Kao što je to navedeno u primjerima dobre prakse kao kod Chiemgauera, zabilježen je utjecaj lokalne multiplikacije novca što je rezultiralo s većim trgovinskim prometom kao i dodanom vrijednošću koja je generirana. Kod primjera s WIR bankom zamijećen je čak i makroekonomski stabilizirajući efekt zbog opsega same valute. U proučavanju lokalnih shema razmjena u Ujedinjenom Kraljevstvu Williams i ostali (2001) navodi kako 27,4 % dobara i usluga ne bi inače bilo dostupno da ne postoje *LETS* sheme što znači da osim što je

¹²³ FARE, Maries, The SOL: A Complementary Currency for the Social Economy and Sustainable Development, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 58.

¹²⁴ FARE Maries, Les apports de deux dispositifs de monnaies sociales, le SOL et l'Accorderie, au regard des enjeux du développement local soutenable, *Revue internationale de l'économie sociale*, , 2012, str. 53.

¹²⁵ GROPPA, Octavio, Complementary Currency and its Impact on the Economy, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 12, 2008 str. 52.

moгуće kod uzajamnih kredita da stvaraju ekonomsku aktivnosti, formaliziraju neformalni rad umjesto da ga se supstituiru službenom zaposlenošću.¹²⁶ Kada se govori o povećanju dostupnosti dobara u nekim sustavima kao i povećanje dohotka u ostalima još utjecajnije i značajniji efekt je u slučaju marginaliziranih članova društva. Osim samog ekonomskog značaja obuhvaćanja socijalno ugroženih skupina društva, u isto vrijeme se reagira na socijalni aspekt takvih skupina društva od kojih najviše koristi imaju nezaposleni, oni s niskim dohotkom i ljudi starije dobi.

Prema istraživanju sustava *Ithaca Hours* Jacob et al. (2004) navodi kako je 30 % korisnika navelo povećanje samopouzdanja kao rezultat članstva u sustavu vremenskog bankarstva tako što se cijenio rad i vještine koje inače nisu prepoznate što ukazuje na poboljšanje općeg blagostanja kod pojedinaca pa tako i zajednice.¹²⁷ Kao što je napomenuto u SOL shemama razmjene, osim što korisnici konzumiraju više proizvoda lokalno, pomaže u odnošenju zajednice s više poštivanja prema okolišu i etičkom konzumiranju, odnosno korisnici su motivirani racionalni trošiti resurse. Prema nekim literaturama kao što je Berthold (2000) identificiraju komplementarne valute kao alat za recikliranje, redukciju onečišćenja te kao podlogu za ekološku edukaciju.

Iako komplementarne valute mogu polučiti razvoj u raznim aspektima društva kako je i prikazano, suočavaju se s brojnim izazovima. Jedan od tih izazova uključuje i financiranje projekta što povlači pitanje transakcijskih troškova i ograničenost unutarnjih resursa, a vanjsko financiranje povećava administrativne troškove te mogućnost kako bi komplementarne valute mogle biti udaljavane od svojih početnih ciljeva zbog utjecaja financijera. Vanjsko financiranje, bilo od javnog ili privatnog tijela, može ograničiti inovacijski potencijal samog sustava. Jedna od bitnih odrednica uspjeha komplementarnih valuta odnosi se na prihvaćenost članova zajednice u sudjelovanju u takvim sustavima. Neke karakteristike takvih problema opisane su u istraživanjima Wheatley (2006) u kojem navodi kako provedeno istraživanje ukazuje kako participacija u valuti, posebice sudjelovanju u događajima organiziranim kroz valutu, pridonosi socijalnom i ekonomskom kapitalu, a takvi

¹²⁶ WILLIAMS; Colin C. et al., 'Bridges into Work? An Evaluation of Local Exchange and Trading Schemes (LETS)', *Policy Studies*, vol. 22, 2001, str. 127.

¹²⁷ JACOB, Jeffrey et al., 'The Social and Cultural Capital of Community Currency An Ithaca HOURS Case Study Survey', *International Journal of Community Currency Research*, vol. 8, 2004, str. 51.

pridonosi su povezani s povećanom osviještenošću prednosti koje valutne sheme donose.¹²⁸ Slično tomu McBurnie (2012) u svom istraživanju o *Salt Spring* dolarima donosi navod kako postoji pozitivna korelacija između vjerovanja u eksterne beneficije i volje za korištenjem spomenutih dolara.¹²⁹

Valja napomenuti i zaključke istraživanja Fesenfeld i ostali (2015) kako motivacija komplementarnih valuta i stupanj socijalne organizacije mogu utjecati vjerojatnost uspjeha projekta valute.¹³⁰ Pod motivacijskom varijablom podrazumijeva se na koji aspekt je valuta usmjerena, odnosno *zajednicu, regiju, ekologiju, otpornost te kritiziranje kamatnih stopa*. Pod socijalnu organizaciju obuhvaćeni su aspekti stupnja kooperacije s drugim projektima tzv. trećeg sektora (građanskih inicijativa), formalno donošenje odluka, formalne uloge, participacija u procesu donošenja odluka te restrikcija u materijalnom ili ideološkom smislu. Zaključak je kako diversificirana varijabla motivacije i visok stupanj socijalne organizacije povećavaju vjerojatnost uspjeha projekta.

Analogno iznesenim primjerima i ostaloj literaturi, mogu se donijeti zaključci kako je važna visoka integriranost sustava od javnih sektora, privatnog sektora te sve važniji po treći sektor, odnosno uključivanje građanskih inicijativa u rad, razvoj i kooperaciju svih lokalnih projekata pa tako između ostalog i projekata komplementarnih valuta. Pravilnom integracijom sva tri sektora lakše je uskladiti dinamične promjene u odnosu na potrebe zajednica kao i mogućnosti koje se otvaraju prema različitim vrstama financiranja i potrebnim pravovremenim informacijama projekata koje djeluju na temelju neke lokalne samouprave, regije pa čak i na nacionalnom sustavu.¹³¹

¹²⁸ WHEATLEY, Gerald, Complementary currency and quality of life: social and economic capital effects on subjective well-being, str. 110

¹²⁹ MCBURNIE, Johanna, Investigating the Role of Money: the Case of Salt Spring Dollars, str. 9

¹³⁰ FESENFELD, Lukas et al., It's the motivation, stupid! The influence of motivation of secondary currency initiators on the currencies' success' *International Journal of Community Currency Research*, vol.19, str. 169

¹³¹ JONES, S.D., A theoretical Framework for Shared Monetary Governance, *International Journal of Community Currency Research*, 2011, vol. 15, str. 24

8. PRIJEDLOG MODELA U FUNKCIJI RAZVOJA: DUALNI MODEL JADERA VREMENSKIH KREDITA I DONAT LOKALNE VALUTE

Nakon provedenog istraživanja literature koja se bavi komplementarnim valutama i primjerima dobre prakse izložen je model koji ima obuhvat djelovanja na prostoru grada Zadra, odnosno Zadarske županije. Sljedeće izlaganje temelji se na zaključcima i prijedlozima autora te ih se kao takve valja i promatrati.

Model se bazira na konceptu dualnosti vremenskih kredita i lokalnih valuta. Budući da se može zaključiti kako su komplementarne valute relativno nova pojava u modernoj ekonomiji, okarakterizirane su s mnogim pojavnim obilježjima i funkcijama što ih čini problematičnima u implementaciji te prilagodbi trenutnim problemima i izazovima. Pojavljuju se tako brojne inovacije u strukturiranju i modeliranju kako bi se suprotstavili najvažnijim izazovima. Iako su brojne prednosti komplementarnih valuta očite, nerazmjern je odnos utjecaja i potencijala istih. Kako se zapravo cjelokupno društvo kao i ekonomski sustavi zasnivaju na čimbeniku povjerenja ljudi u sustav i motiviranost sudjelovanja u poštivanju zakona, principima etičkog rada, solidarnosti i pravednih raspodjela resursa, a svi ti faktori skupa čine civilizaciju kakvu je danas poznajemo. Poznato je i kako mnogi problemi na globalnoj razini kao što su ratovi, siromaštvo, neadekvatni zdravstveni, obrazovni sustavi i sl. imaju korijen u manjku povjerenja u sustav pa analogno tome i sudjelovanje u istome. Republika Hrvatska nakon uvođenja demokracije u ranim devedesetim godinama se još uvijek treba nositi s izazovima uvođenja demokracije u donošenju odluka, korupcijom te tromašću birokratskog aparata koji za posljedicu ima brojne ekonomske teškoće kao što su poduzetnička klima socijalne teškoće kao i uključivanje socijalno marginaliziranih dijelova zajednice te problem reintegracije hrvatskih branitelja i slično.

Kako bi se moglo utjecati probleme pojedinaca, "oslušivanje" pulsa stanovništva u svojim potrebama kroz djelovanje na lokalnoj razini te ako se vodimo razmišljanjem kako se nacionalna ekonomija sastoji od brojnih lokalnih ekonomija, potrebno je djelovati na lokalnoj sredini. Birokratsku tromost i fleksibilnost u operativnom djelovanju moguće je uspostaviti djelovanjem lokalne samouprave u komplementarnim sustavima. Predlaže se uvođenje **Jadera vremenskih kredita i Donat lokalne valute.**

8.1. Jadera vremenski krediti

Princip vremenskog bankarstva bio bi implementiran izravno kroz sustav lokalne samouprave, odnosno Grada Zadra. Konkretno u **Upravni odjel grada Zadra za socijalnu skrb i zdravstvo**. Sukladno **Programu Upravnog odjela za socijalnu skrb i zdravstvo za 2017. godinu** izdaci Grada Zadra odnose se na¹³²:

- Socijalni program Grada Zadra (10.663.900,00 kn)
- Dječji vrtić "Latica" i Centar "Mocire" (5.113.000,00 kn)
- Zdravstvena zaštita (960.000,00 kn)
- Hrvatski branitelji (765.000,00 kn)

Sustav vremenskih kredita bio bi prema tome implementiran kroz Upravni odjel grada Zadra koji bi bio centralni autoritet u formiranju sustava i prenošenju operativnih aktivnosti na programe koji su od trenutne važnosti za grad Zadar. Prednost ovakvog sustava je u tome što bi prilikom donošenja nove strategije, odnosno novih imperativa financiranja i subvencioniranja, dinamično prilagođavali trenutnim problemima i strategijama.

Vremenski krediti bi se mogli zarađivati kroz organizacije po točkama programa u sudjelovanju u volonterskom radu, davanju povratnih informacija i slično. Primjerice organizacijama kao što su *Dom Sv. Frane, Udruga osoba oštećena sluha, Gradsko društvo Crvenog križa, Volonterski centar, Udruge branitelja iz Domovinskog rata*. Uključivanjem organizacija vezanih uz socijalnu skrb i zdravstvo u navedenom programu bi se stvorio sinergijski učinak u kojem organizacije i razne udruge mogu zadovoljavati uzajamne potrebe reciprocitetnim djelovanjem. Preduvjet reciprociteta je lakše ostvariti kohezijom između organizacija i neprofitnih udruga na ovaj način preko ogranka javnog tijela što kasnije može pozitivno utjecati na motiviranost razmjene vremenskim kreditima na individualnoj razini. Osoba koja je član Udruge hrvatskih branitelja može primati vremenske kredite tako što prenosi određena znanja, vještine i usluge članu Doma za odgoj djece i mladeži u Zadru kao odvojeni sudionici od svojih organizacija koje su ih uključile u razmjenu.

¹³² Program upravnog odjela za socijalnu skrb i zdravstvo za 2017. godinu Dostupno na: [http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/Program%20UO%20za%20socijalnu%20skrb%20i%20zdravstvo%20za%202017.\[1\].pdf](http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/Program%20UO%20za%20socijalnu%20skrb%20i%20zdravstvo%20za%202017.[1].pdf) [Pristupljeno 10. rujna 2017]

Osim motiviranosti u volonterskom radu, sudjelovanje u sustavu moglo bi se povećati s mogućnošću korištenja vremenskih kredita u organizacijama koje su proračunski korisnici grada Zadra kao što su Znanstvena knjižnica, Koncertni ured, Gradska knjižnica, Javna ustanova za upravljanje sportskim djelatnostima, Liburnija, ŠC Višnjik. Dosadašnjim praktičnim primjerima pokazalo se kako ovakav tip razmjene ne narušava razmjenu u nacionalnoj valuti, odnosno više će se koristiti usluge koje se bez sustava ne bi koristile. Jadera vremenski krediti u modelu nisu konvertibilni u nacionalnu valutu, stoga se princip djelovanja odnosi samo na zatvoreni krug u kojem se poboljšava sustav davanja usluga i socijalno osviještenog rada koji uglavnom nije cijenjen na formalnom tržištu rada. Navedeno ne predstavlja prijetnju efikasnosti razmjene i potencijalnog izbjegavanja poreznih nameta koji se daju regulirati s opsegom usluga, a one su prihvaćene u samom sustavu Jadera bankarstva. Samim time predstavlja domenu neprofitnog rada te je usklađen sa zakonima Republike Hrvatske koji takve oblike rada ne smatra dohotkom ili osnovom za oporezivanje.

8.2. Donat lokalna valuta

Donat valuta funkcionirala bi na principu lokalne valute za poslovne subjekte koja je u digitalnom obliku i/ili papirnatom obliku ovisi o mogućnosti financiranja projekta i praktičnim potrebama korisnika. Donat je u modelu konvertibilan i potpuno se oslanja na nacionalnu valutu, odnosno kunu u omjeru 1:1. Model Donat valute opisan je kroz hipotetska brojčana obilježja. Prikazivanje na taj način ponajprije služi za opravdanje održivosti projekta i motiviranost participacije.

Donat bi sadržavao i obračun ležarine koja bi se odvijala na mjesečnoj, kvartalnoj ili godišnjoj osnovi, ovisno o administrativnim potencijalima menadžmenta projekta, primjerice 1 % na mjesečnoj bazi poradi brže cirkulacije valute i poticanja razmjene lokalnim dobrima. Korisnicima bi se obračunavao trošak na prometovanje Donatom u iznosu od 2 %, kao i troškom pretvaranja Donata u Hrvatsku kunu od 3 %. Kao kompenzacija naknadama korištenja Donata, poslovnim subjektima je omogućen manji iznos naknada u obliku poreza, odnosno komunalnih naknada u iznosu od 6 % što premašuje trošak korištenja Donat valute. Kod administriranja ovakvog sustava bilo bi preporučljivo korištenje blockchain tehnologije što bi omogućilo bolju kontrolu i lakše prihvaćanje projekta koji bi mogao naići na teže prihvaćanje primjene zbog tehničkih poteškoća. Ovakvim sustavom omogućeno je

oporezivanje transakcija kao i u nacionalnoj valuti. Uzimajući u obzir pravnu regulativu za uvođenje komplementarne valute koja ima komercijalnu svrhu, zakoni u Republici Hrvatskoj nemaju okvire koji bi se odnosili na ovakve tipove valuta. Unatoč tome u Zakonu o Hrvatskoj narodnoj banci, članku 27. o Ovlasti za uređivanje drugih pitanja, navodi se kako Hrvatska narodna banka može podzakonskim propisom urediti sva druga pitanja povezana s izdavanjem, tiskanjem i kovanjem, rukovanjem i obradom, opskrbom i zamjenom novčanica i kovanog novca.¹³³ Uz podršku institucija pravni okvir bi se lako utvrdio podzakonskim propisom centralne banke.

Dualnost sustava odnosi se na tome što bi se naknade za korištenje Donata kanalizirale prema financiranju Upravnog odjela grada Zadra te organizacije-korisnike gradskog proračuna koje pružaju usluge korisnicima Jadera kredita što bi pokrivalo troškove materijala i održavanja uzrokovano sudjelovanjem u Jadera sustavu. Na taj način moguće je uključiti i više javnih ustanova i poduzeća u sustav što pridonosi širini usluga i mogućnosti trošenja Jadera kredita što implicira na efektivnost principa reciprociteta. Ovisno o opsegu projekta financirala bi se i administracija projekta kroz navedene prihode. Prihodi grada Zadra kroz porez i komunalne naknade koji ipak čine veći dio prihoda grada od 48 %¹³⁴ u početku bi se smanjili odobravanjem plaćanja u Donat valuti, međutim moguća je financijska poluga u smislu manjih izdataka za socijalne i zdravstvene programe budući da poslovni subjekti izravno sudjeluju u financiranju takvih programa. Valja napomenuti kako bi se uvjetnim uspjehom projekta, povećanjem prometa i transakcija, postupno povećavali i prihodi grada Zadra kao što je to zabilježeno kod ostalih projekata lokalnih valuta u obliku povećanja prometa kao dodatne vrijednosti. Poslovni subjekti ne moraju biti motivirani samo manjim poreznim opterećenjem, već se beneficije očituju i kroz veću trgovinsku bilancu kao i smanjenom potrebom za ulaganje u određene marketinške troškove kao što su troškovi promocije i sl. zbog kohezijskog djelovanja valute.

Ovim modelom je moguće utjecati na razvoj ekonomske i socijalne slike zajednice grada Zadra koji bi potencijalnim uspjehom osnažio gospodarstvo kroz lokalne proizvodne kapacitete usavršio pružanje usluga u skladu s potrebama stanovništva zbog sinergijskog

¹³³ Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/590/Zakon-o-Hrvatskoj-narodnoj-banci> [Pristupljeno 10. rujna 2017]

¹³⁴ Proračun grada Zadra Dostupno na: [http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/\(Proracun%20u%20malom%20Grada%20Zadra%20za%202017.\).pdf](http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/(Proracun%20u%20malom%20Grada%20Zadra%20za%202017.).pdf) [Pristupljeno 10. rujna 2017]

učinka ekonomskih i socijalnih obilježja. Povećao bi otpornost regije te utjecao na razvoj pojedinaca u ukupnom blagostanju. Prednost ovakvog modela može se očitovati kroz lakšu motivaciju u participaciji zbog toga što sustav predviđa suradnju lokalne samouprave, poslovnih subjekata, neprofitnih organizacija i pojedinaca.

9. RASPRAVA

Alternativne valute nude brojne mogućnosti u razvoju lokalnih zajednica, ali postoje isto tako i brojni problemi koji postavljaju barijere da se alternativne valute brže i dinamičnije razvijaju. Digitalna tehnologija se razvija na brojnim područjima, a zakonski okviri i regulativni mehanizmi teško i u nepotpunosti prate trendove što se na kraju odražava i na lakše implementiranje te vođenje operativnih dijelova komplementarnih valuta. Alternativne valute u svojim modernim počecima razlikovale su se u svrsi ovisno o tome imaju li teritorijalnu, socijalnu ili ekonomsku svrhu. Razvitkom kompleksnosti valuta miješale su se i karakteristike koje su se do tada mogle pridodavati određenoj svrsi. Zbog tih hibridnih značajki alternativne valute dijele se po svojim funkcionalnim obilježjima pa tako poznajemo 4 vrste: uslužni krediti, uzajamna razmjena, lokalne valute i tržišta trampe. Alternativne valute mogu utjecati na razvoj zajednica ne samo u ekonomskom smislu, već utječu i na socijalne aspekte ljudskih života, njihovo poboljšanje u općem blagostanju kao i na ekološki aspekt u kojem se racionalnije koriste dani resursi i općenito štiti ekosustav neke zajednice.

Implementacija komplementarnih valuta više odgovara manje razvijenim sredinama, iako se pokazalo kako su one uspješnije u sredinama koje su već razvijene zbog diversifikacije usluga i proizvoda koji se mogu koristiti u sustavu. Projekti su uspješniji što je veća integracija između javnih tijela, poduzeća i tzv. trećeg sektora, a to je često problem kod operativnog obuhvata budući da se projekti u početku teško prepoznaju od strane javnih tijela ili organizacija. Valute je moguće primijeniti i uz pomoć javnih tijela kao i već postojećih institucija. Mnoge i raznovrsne inovacije su prisutne u implementiranju i izvedbi budući da je svaka lokalna zajednica entitet za sebe pa se u skladu s time koriste različite vrste oblika valuta, bilo u elektroničkoj formi ili u fizičkim novčanicama. Valuta može biti i konvertibilna za nacionalnu valutu ili funkcionirati kao zatvoreni sustav plaćanja.

Činjenica je kako se u svijetu sve više razvijaju ovakvi projekti, pogotovo kada su ekonomska područja zahvaćena šokovima, čestim promjenama i sl. Valute koje djeluju na nekom određenom području lakše se uklapaju u zakonske okvire što ih približava i praktičnoj primjeni. Iako neke alternativne digitalne valute kao što su Bitcoin nude određene prednosti u smislu fleksibilnosti i decentraliziranosti, također nisu lišene špekulativne prirode što je sve češći razlog participacije. Alternativne valute koje su komplementarne nacionalnoj po svojoj svrsi imaju jedinstveni pristup u izjednačavanju relevantnosti odnosa u količini valute u

optičaju i količine dobara i usluga na tržištu. Kao što je zahtjevno odrediti smjernice koje bi odgovarale općem lokalnom razvoju, tako je zahtjevno i formirati pravi oblik koji bi odgovarao određenim zajednicama. Potrebe neke zajednice nisu uvijek iste kao ni u svakom periodu razvoja. Zbog navedenog je važno osmisliti sustav gdje lokalna zajednica koristi ljudske resurse u potpunosti ili barem u većem dijelu te razvija prijedloge i ideje svih stanovnika neke zajednice.

10. ZAKLJUČAK

Alternativne, odnosno komplementarne valute u povijesnom razdoblju imale su početke u obliku lokalnih valuta te su se razlikovale po motivu uvođenja, a sukladno tome i izdavačkom tijelu. U nekim slučajevima komplementarne valute imale su naznake koje odgovaraju i suvremenim komplementarnim valutama čime se pokazalo mogućnost koegzistencije valutnih sustava i uspješnosti istih. Lokalne valute bile su prirodna pojava u skladu s time kako je čovjek koristio mnoge valute u skladu s potrebama od nastanka pojma novca sve do političkih promjena koje su uvjetovale stvaranje monetarnih sustava kakve danas poznajemo. Suvremeni izazovi financijskih tržišta i nacionalnih ekonomija moraju se rješavati s ondašnjim temeljima monetarnih alata. Suvremene alternativne valute koje su relevantne za određenu zajednicu nazivaju se komplementarne valute ili valute zajednica jer se koriste u koegzistenciji s nacionalnom valutom ili su pak institucionalno povezane.

Razlikujemo hibridna obilježja teritorijalnih, socijalnih i ekonomskih funkcija, a sukladno tome svrstavaju se i pojavni oblici. Tehnički aspekti ovakvih valuta razlikuju se obično o strukturi ciklusa kreiranja valute, odnosno tko može izdavati valutu u valutnoj shemi te na koji način je uvjetovana cirkulacija iste. Razlikovnost se može očitovati potiče li se cirkulacija valute obračunima troškova ležarine ili se korisnika motivira nakupljanje novca kao u nacionalnim valutama tako što se obračunava premija na držanje. Valute se osim po svojim ekonomskim i tehničkim značajkama razlikuju i u pravnoj reguliranosti pa se tako raspon kreće od neprofitnih organizacija do onih komercijalne prirode sve do integriranih sustava s javnim tijelima. Porezna opterećenja ne vrše se samo na neprofitnim organizacijama, a ostali pojavni oblici podložni su poreznom opterećenju gdje se u nekim sustavim čak može plaćati poreze i u alternativnoj valuti.

Pojavljuju se u mnogim zajednicama sa svrhom utjecanja na strukturalne promjene te kako bi ublažile loše efekte uzrokovane globalizacijom trenutnog ekonomskog sustava. Važno je napomenuti kako komplementarne valute nude rješenje koje se uklapa u trenutni sustav te djeluje u koegzistenciji s nacionalnim valutama čime se može utjecati na loše strane sustava istodobno zadržavajući koristi i prednosti kapitalističkog ekonomskog sustava. Komplementarne valute nude brz i fleksibilan način u gospodarskom razvoju koji u isto vrijeme brine o racionalnoj potrošnji, općem blagostanju članova zajednice i razumnom i održivom korištenju svojih resursa. Veći potencijal komplementarnih valuta mogao bi se

ostvariti prepoznavanjem nacionalnih vlada i lokalnih samouprava u sudjelovanju u ovakvim projektima što bi zasigurno utjecalo i na veću pažnju znanosti u relativno oskudnom proučavanju ovakvih sustava kao i na usavršavanje praktičnih primjena. Promatrajući valute u odnosu s najnovijim principima lokalnog ekonomskog razvoja, komplementarne valute mogu se koristiti kao katalizator za efektivnost i formiranje organizacijske strukture. To su primjerice javno-privatna partnerstva, mobiliziranje sredstava privatnog sektora za javne projekte te selektivna mogućnost privlačenja sredstava za razne projekte. Pokazalo se kako komplementarne valute utječe na povećanje prometa u razmjeni, dohotka članova, socijalnih beneficija kao i održivijem ekološkom razvoju. Tako je i predložen dualni model na području Zadra koji bi mogao generirati razvoj na ekonomskom smislu lokalnom fizičkom valutom te održivim financiranjem usmjeravao financijska sredstva prema socijalnim programima i strategijama grada uz pomoć vremenskih kredita.

LITERATURA

1. ABRAMOWICZ, Michael, Cryptocurrency-Based Law, *Ariz Rev*, sv. 58, 2016, str. 359 {26}
2. BASIAGO, Andrew D., Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice, *The Environmentalist*, vol. 19, 1999, str. 14 {62}
3. BLAKELY, J. Edward, LEIGH, Nancey Green, *Planning local economic development*, SAGE Publications, 2017. ch 3 {46}
4. BLANC, Jerome, Beyond the Competition Approach to Money: a Conceptual Framework applied to the Early Modern France, *XVth World Economic History Congress*, 2009, str. 4 {20}
5. BLANC, Jerome, Classifying "CCs": Community, complementary and local currencies' types and generations, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 7. {28,29}
6. BLANC, Jerome, FARE, Maries, Understanding the Role of Governments and Administrations in the Implementation of Community and Complementary Currencies, *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 84, 2013, str. 67,68 {39}
7. BLANC, Jerome, Formes et rationalités du localisme monétaire', *L'Actualité économique*, vol. 78, 2002, str. 355. {19}
8. BLANC, Jerome, Free Money for Social Progress, *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 57, 1998, str. 469,481 {23,24}
9. BLANC, Jerome, Local Currencies in European History: an Analytical Framework, *International Scientific Conference*, 2006. str. 2,5,6,8 {14,17,20,21}
10. BOERNER, Lars, VOLCKART, Oliver, TThe Utility of a Common Coinage: Currency Unions and the Integration of Money Markets in Late Medieval Central Europe , *Working Papers No. 146/10*, 2010, str. 1,2 {15}
11. BRYANT, Christopher, COFSKY, Sylvain, Public Policy for Local Economic Development, *For Economic Development Canada*, 2004, str. 19 {46}
12. CINI, V., DRVENKAR, N., MARIĆ, J. 'Problem raspodjele dohotka i analiza siromaštva Republike Hrvatske, *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, vol. XXIV, 2011, str. 122 {57}
13. COHEN, B. J. *The geography of money*, Cornell university press, 1998, ch. 4 {9}

14. COLLOM, Ed, Community currency in the United States: The social environments in which it emerges and survives, *Environment and Planning A*, vol. 37, 2005 str. 1566 {62}
15. DAVIES, G. A. *History of Money: From Ancient Times to the Present Day*, University of Wales Press, 2002, ch. 1, str. 91 {12,14}
16. DE FILIPPI, Primavera, Bitcoin: a regulatory nightmare to a libertarian dream, *Internet Policy Review*, 2014, str. 1 {26}
17. DELLA PERUTA, M. TORRE, D., (2015) 'Virtual social currencies for unemployed people: social networks and job market access' *International Journal of Community Currency Research*, 2015, vol. 19, str. 1 Dostupno na: <https://ijccr.files.wordpress.com/2015/02/ijccr-2015-della-peruta-torre1.pdf> [Pristupljeno 14. rujna 2017] {41}
18. DOUTHWAITE, Richard, Strengthening Local Economies for Security in an Unstable World, *Short circuit*, 1998, str. 41 {63}
19. EMAS, Rachel, The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles, *Brief for GSDR*, 2015, str. 3 {62}
20. FANTACCI, L., Complementary Currencies: a Prospect on Money from a Retrospect on Premodern Practices, *Bocconi University ISE Working Paper*, 2004, str. 14. {15}
21. FARE Maries, Les apports de deux dispositifs de monnaies sociales, le SOL et l'Accorderie, au regard des enjeux du développement local soutenable, *Revue internationale de l'économie sociale*, , 2012, str. 53. {74}
22. FARE, Maries, The SOL: A Complementary Currency for the Social Economy and Sustainable Development, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 58. {74}
23. FESENFELD, Lukas et al., It's the motivation, stupid! The influence of motivation of secondary currency initiators on the currencies' success' *International Journal of Community Currency Research*, vol.19, str. 169 {76}
24. FISHER, Irving, *100 % Money*, Adelphi Company, 1935 {21}
25. FLANDREAU, Marc et al., Monetary Geography Before the Industrial Revolution, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, , 2009, str. 165. {18}
26. FRACZEK, Bożena, MITREGA-NIESTROJ, Krystyna, Variety of Forms and Applications of Alternative Currencies', *Uni-edition*, 2013, str. 132 {27}
27. FRIEDMAN, Milton, *A Program for Monetary Stability*, Fordham University Press, 1960 {21}

28. GELLERI, Christian, Chirmgauer Regiomoney: Theory and Practice of a Local Currency, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 13, 2009, str. 61,71,72,73 {66,67,68}
29. GOLDSMITH, Stephen, EGGERS, William D., Governing by Network: The New Shape of the Public Sector, *Brookings institution press*, 2009, str. 20 {48}
30. GOMEZ, Georgina M., HELMSING, A.H.J., Selective Spatial Closure and Local Economic Development: What Do We Learn from the Argentine Local Currency Systems?, *International Society for Ecological Economics*, 2008, str. 2489 {62}
31. GOODHEART, Charles, JENSEN, Meinhard, Currency School versus Banking School: An ongoing confrontation, *Economic Thought*, vol. 4, 2015, str. 22, Dostupno na: <<http://eprints.lse.ac.uk/64068/>> [Pristupljeno 9. rujna 2017]. {21}
32. GROPPA, Octavio, Complementary Currency and its Impact on the Economy, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 12, 2008 str. 52. {74}
33. HARRIS, M. Jonathan, Sustainability and Sustainable Development, *International society for Ecological Economics*, 2003 str. 3 {63}
34. HELLEINER, Eric, *The Making of National Money*, Cornell University Press, 2003. str. 15 {19}
35. INNES, A. Mitchell, „What is money?“, *The Banking Law Journal*, svibanj 1913., str. 388 {14}
36. JACKSON, Tim, *Prosperity without growth*, Earthscan 2009 str. 58 {57}
37. JACOB, Jeffrey et al., The Social and Cultural Capital of Community Currency An Ithaca HOURS Case Study Survey’, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 8, 2004, str. 51. {75}
38. JONES, S.D., A theoretical Framework for Shared Monetary Governance, *International Journal of Community Currency Research*, 2011, vol. 15, str. 24 {76}
39. KENNEDY, Margrit Financial Stability A Case for Complementary Currencies, *Tasks and Responsibilities of Institutions of the Financial Sector*, 2010, str. 2. {58}
40. KINDLEBERGER, P. Charles, *A Financial History of Western Europe*, Oxford University Press, 1993. {22}
41. LIETAER, Bernard et al., Is Our Monetary Structure a Systemic Cause for Financial Instability? Evidence and Remedies from Nature, *Journal of Futures Studies Special Issue on the Financial Crisis*, , 2010, str. 9,16 {8,58}
42. LIETAER, Bernard, The future of money: how currencies create wealth, work and wiser world, 1999. str. 46 {24}

43. LIN, Chuanyi, ROBERTS, Matthew C. Storability on Modeling Commodity Futures Prices, American Agricultural Economics Association 2006. str 2,3 {13}
44. LUO, Guo Ying, The evolution of money as a medium of exchange, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 1998. str. 425 {12}
45. MARKS, Michael B., Time banking service exchange systems: A review of the research and policy and practice implications in support of youth in transition', in *Children and Youth Services Review*, vol. 34, 2012, str. 1231. {33}
46. MARTIGNONI, Jens, a New Approach To a Typology of Complementary Currencies, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 16, 2013, str. 4,6 {27,35}
47. MARTIGNONI, Jens, Cooperation and intertrade between community currencies: from fundamentals to rule-making and clearing systems, including a case study of the Zurich area, Switzerland, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 146. {33}
48. MCBURNIE, Johanna, Investigating the Role of Money: the Case of Salt Spring Dollars, str. 9 Dostupno na: <https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/assets/docs/honours/McBurnie.pdf> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {76}
49. MEEKER, Mary, Internet trends 2015-Code conference, Glokalde, sv. 1, izd. 3, 2015 Dostupno na: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/glokalde/article/view/5000135231> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {26}
50. MENGER, Carl, On the Origin of Money. Translated by C.A Foley, *Economic Journal*, 1892. vol. 2, ch. VIII {21}
51. MICHEL, Arnaud, HUDON, Michel, 'Community currencies and sustainable development: A systematic review', 2015, str. 2,3 {8,61}
52. MLIKOTIĆ, Stipe, 'Globalna financijska kriza-uzroci, tijek i posljedice, *Pravnik : časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 44, 2011, str. 91 {58}
53. NAUGHTON-DOE, Ruth, Time Banking in Social Housing: A Toolkit for Co-production in Public Services, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 71 {68}
54. NORTH, Peter, Explorations in heterotopia: Local exchange trading Schemes (LETS) and the Micropolitics of Money and Livelihood, *Sage Journals*, 1999. str 3 {42}
55. Novčanice Bangla-Pesa Dostupno na: <https://qz.com/86618/introducing-the-bangla-pesa-kenyas-beautiful-new-complementary-currency/> {71}
56. ONKEN, Werner, The Political Economy of Silvio Gesell: A Century of Activism, *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 59, 2000, str. 612 {23}

57. OSBORNE, David, What a Difference a Strategy Makes, *7 h Global Forum on Reinventing Government Building* , 2007, str. 1 {47}
58. PFAJFAR, D., SGRO G., WAGNER, W., Are Alternative Currencies to Fiat Money, *International Journal of Community Currency Research*, 2012, vol. 16, str. 48 {27}
59. PIKETTY, Thomas, SAEZ Emmanuel, Inequality in the long run, *Science*, vol. 344, izd. 6186, 2014 str. 840 {9}
60. PINDYCK, Robert S., RUBINFELD, Daniel L., *Mikroekonomija*, Mate d.o.o. str. 4 {49}
61. PLACE, Christophe, Community Currency Progress in Latin America: Evolution in Brazil of a Socio-Technical Innovation for Economic Sustainability, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 39 {39}
62. Program upravnog odjela za socijalnu skrb i zdravstvo za 2017. godinu Dostupno na: [http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/Program%20UO%20za%20socijalnu%20skrb%20i%20zdravstvo%20za%202017.\[1\].pdf](http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/Program%20UO%20za%20socijalnu%20skrb%20i%20zdravstvo%20za%202017.[1].pdf) [Pristupljeno 10. rujna 2017] {78}
63. Proračun grada Zadra Dostupno na: [http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/\(Proracun%20u%20malom%20Grada%20Zadra%20za%202017.\)](http://www.grad-zadar.hr/repos/doc/(Proracun%20u%20malom%20Grada%20Zadra%20za%202017.)). pdf [Pristupljeno 10. rujna 2017] {80}
64. RAJKO, M., KRAJNOVIĆ, A., TOMČIĆ, Z., Public-Private Partnership for the Development of Tourism in Rural Areas, in *International Conference of the School of Economics and Business in Sarajevo*, ,2008, str 3, <https://bib.irb.hr/datoteka/404623.Rajko_Krajnovic_Tomic.pdf> [Pristupljeno 10. rujna 2017]. {48}
65. Regulatorni okvir komplementarnih valuta u Ujedinjenom Kraljevstvu, Dostupno na: <http://community-currency.info/wp-content/uploads/2015/06/uk-legal-compliance-overview-uk.pdf> str. 8,9 [Pristupljeno 10. rujna 2017] {41,44}
66. RICARDO, David: “Plan for the Establishment of a National Bank” reprinted in Ricardo, David: *The Works and Correspondence of David Ricardo*, 1951. Volume 4, Cambridge: *Cambridge University Press*. {21}
67. ROBERTSON, James, The New Economics of Sustainable Development: A Briefing for Policy Makers, *A Report for the European Commission*, , 1997 str. 28 {55,57}
68. RUDDICK, William O., RICHARDS, Morgan A., BENDELL, Jem, Complementary Currencies for Sustainable Development in Kenya: The Case of the Bangla-Pesa, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 26,28,29 {70,71}
69. SACKS, Justin, The money trail, *New Economics Foundation*, 2002. str. 16. {54}

70. SCHROEDER, Rolf F.H., MIYAZAKI, Yoshihisa, FARE, Maries, Community Currency Research: An analysis of the Literature, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 15, 2011, str. 35, Dostupno na: <https://ijccr.files.wordpress.com/2012/04/ijccr-2011-schroeder.pdf> [Pristupljeno 9. rujna 2017]. {39}
71. SCHROEDER, Rolf F.H., The Financing of Complementary Currencies: Problems and Perspectives, *International Journal of Community Currency Research*, vol. 19, 2015, str. 111 Dostupno na: <<https://ijccr.files.wordpress.com/2015/02/ijccr-2015-schroeder.pdf>> [Pristupljeno 10. rujna 2017]. {38}
72. SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, Growing Green Money? Mapping Community Currencies for Sustainable Development, *SCORAI conference*, 2013, str. 5,8,9 {27,35,60}
73. SEYFANG, Gill, LONGHURST, Noel, Harnessing Grassroot Innovations: Complementary Currencies and Sustainability, *International Conference on Community and Complementary Currencies*, 2011, str. 8,11 {63,65}
74. SPELLMAN, William, Complementary Currencies Increase Economic Sustainability, str. 1 {61}
75. STODDER, James, Complementary credit networks and macroeconomic stability: Switzerland's Wirtschaftsring, *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 72, 2009 str. 92. {73}
76. STODDER, James, LIETAER, Bernard, The Macro-Stability of Swiss WIR-Bank Credits: Balance, Velocity, and Leverage, *Comparative Economic Studies*, vol. 58, 2016, str. 572. {72}
77. STRANGE, Tracey, BAYLEY, Sustainable Development, *OECD insights*, 2008 str. 12. str {56}
78. SWINBURN, Gwen, GODA, Soraya, MURPHY, Fergus, Local economic development: a primer developing and implementing local economic development strategies and action plans, vol. 1 2006, str. 56 {46}
79. TAYLOR, Graeme, A currency for Change? one activist's personal view of LETS, *International Journal of Community Currency Research*, 2003, vol. 7, str. str. 1 {31}
80. Testone kovani novac, Dostupno na: https://www.coingallery.de/KarlV/Savoyen_E.htm [Pristupljeno 9. rujna 2017] {16}
81. VASILJEVIĆ, Dušan, *Lokalni ekonomski razvoj*, PALGO centar d.o.o., 2012. str. 18 {50}
82. WENDELL, Berry, Idea of a local economy, *The Ecologist*, vol. Winter, 2001, str. 15,16,17 {47,49}

83. Westphalski mir, Dostupno na:
<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0073.xml> [Pristupljeno 9. rujna 2017] {17}
84. WHEATLEY, Gerald, Complementary currency and quality of life: social and economic capital effects on subjective well-being, str. 110 Dostupno na:
<http://calgarydollars.ca/wp-content/uploads/2013/12/Gerald-Wheatley-MA-Thesis.pdf> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {76}
85. WILLIAMS; Colin C. et al., 'Bridges into Work? An Evaluation of Local Exchange and Trading Schemes (LETS)', *Policy Studies*, vol. 22, 2001, str. 127 {75}
86. WILSON, Patricia A. 'Embracing Locality in Local Economic Development', in *Urban Studies*, vol. 32, 1995, str. 621,651 {52,53}
87. WILSON, Patricia A., Empowerment : Community Economic Development from the Inside Out, *Urban Studies*, vol. 33, 1996, str. 618,619 {52}
88. WIR-Plus publikacije Dostupno na:
<https://www.wir.ch/bank/private/kundenmagazin/wirplus/> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {72}
89. Worgl valuta Dostupno na: <https://realcurrencies.wordpress.com/2012/07/02/the-power-of-demurrage-the-worgl-phenomenon/> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {25}
90. Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/590/Zakon-o-Hrvatskoj-narodnoj-banci> [Pristupljeno 10. rujna 2017] {80}

ALTERNATIVE CURRENCIES IN FUNCTION OF LOCAL COMMUNITIES DEVELOPMENT

SUMMARY:

This paper examines the adequacy of the current monetary system which acts as an actor towards global economic requirements, resulting in the outflow of resources from local economies. An overview of the main features of alternative currencies designed to prevent such occurrences was presented. A breakdown has been made on their main appearances that differ in their purpose, domain of action and guiding principles. The review of the research literature shows the positive influence of this type of currencies on the development of local communities in the economic, social and ecological sense. In most of written history, people had been using a multitude of currencies as well as forms of complementary currencies which were gradually abolished by the introduction of national monetary sovereignty. In the modern age there are many initiatives, as well as very successful projects that coexist with the national currency. In this relatively unresearched phenomenon, the literature is mainly based on evaluations of practical examples and innovations on such examples. After examining examples of successful practices, a specific model of complementary currencies was proposed that would be applicable in the Zadar area and in the immediate vicinity. The model operates on a dual principle and consists of two forms of alternative currency exchange systems. The first is in the form of service credits that operates on a timeshare basis while the other consists of a local currency exchange system.

Keywords:

alternative currencies, complementary currencies, local economy, local economic development, exchange schemes.

PRILOZI

Slika 1. Testone, 1552, kovnica regije Aosta (9. vojvoda od Savoy-a Karlo II Dobri)	16
Slika 2. Monetarna aglomeracija sredine 18. stoljeća sa legendom stupnjevitosti	18
Slika 3. Vrijednosni papir s markicama izdan u Wörglu u protuvrijednosti 1 šilinga	25
Slika 4. Istraživanje valuta zajednica po državama.....	40
Slika 5. Stablo odlučivanja.....	44
Slika 6. Umreženost javnih tijela	48
Slika7.Transformacija razvoja pojedinca do razvoja ekonomske zajednice	52
Slika 8. Projekcija multiplikatora.....	54
Slika 9. Prikaz količine kretanja transporta za proizvod jogurta od jagode	64
Slika 10. Novčanice Chiemgauera	67
Slika 11. Novčanice Bangla-Pesa.....	71
Tablica 1. Klasifikacija tipova komplementarnih valuta.....	28
Tablica 2. Etape lokalnog ekonomskog razvoja.....	50